

بخش اول

کلیات

در میان برنامه‌های درسی، مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری اصلی و کلیدی است که تقریباً در تمام کشورهای دنیا آموزش داده می‌شود. در یک دهه اخیر به موازات لزوم پاسخ‌گویی به نیازهای نو در عرصه آموزش این درس و تربیت اجتماعی و لزوم برون رفت از رویکردهای سنتی و همچنین تدوین اسناد تحولی از جمله برنامه درسی ملی، برنامه جدیدی نیز برای این حوزه یادگیری تدوین شده است. در این برنامه، لزوم تحول در رویکردها، اصول، اهداف و سازماندهی محتوا در این درس مورد تأکید قرار گرفته و موارد مذکور با نگاهی نو تنظیم و تدوین شده‌اند.

۱-۱- تعریف و ماهیت مطالعات اجتماعی

مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری است که از تعامل انسان با محیط‌های اجتماعی، فرهنگی، طبیعی، اقتصادی و ... و تحولات زندگی بشر در گذشته، حال و آینده و جنبه‌های گوناگون آن بحث می‌کند.

از آنجایی که این درس بر محور کش متقابل آدمیان با یکدیگر و با محیطی که در آن به سر می‌برند - در روند زمانی - استوار است، می‌توان ادعا نمود که جامعه، مکان و زمان سه محور عمده این درس هستند.

مطالعات اجتماعی یک حوزه یادگیری بین رشته‌ای است که از مفاهیم رشته‌های علمی چون جغرافیا، تاریخ، اقتصاد، علوم سیاسی، جامعه‌شناسی و همچنین مطالعات مختلف مانند آموزش‌های مدنی، مطالعات شهروندی و زیست محیطی، دین و اخلاق بهره می‌گیرد.

۱-۲- ضرورت‌ها و جهت‌گیری‌های اصلی در آموزش مطالعات اجتماعی

مفاهیم رشته‌های علمی که به آنها اشاره شد به همراه ارزش‌های کلیدی و مهارت‌های کاوشگری سعی در رساندن دانش‌آموزان به مقصد غایی این حوزه - یعنی شکوفایی فطرت و تربیت انسان‌های شایسته و مؤمن، پرورش شهروندان مطلوب و تربیت اجتماعی به منظور مهیا شدن برای زندگی در جامعه - را برعهده دارد. به عبارت دیگر این حوزه یادگیری می‌کوشد تا از طریق آموزش برخی دانش‌ها، مهارت‌ها و صلاحیت‌های مورد نیاز؛ افراد را به گونه‌ای تربیت کند که هم در زندگی فردی و هم در زندگی اجتماعی، نقش کارآمد و شایسته‌ای را ایفا کنند.

توجه به اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش کشور از یک سو و نظرسنجی‌ها، نیازسنجی‌ها و پژوهش‌های انجام شده در کشور از سوی نهادها و سازمان‌های مختلف، تدوین کنندگان برنامه درسی جدید مطالعات اجتماعی را به سمت توجه و تأکید بر شش محور زیر در سرفصل‌ها و محتوای این برنامه جدید سوق داده است. شایان ذکر است که این محورها ضرورت‌های آموزشی این برنامه درسی را نیز نمایان می‌کنند.

۱- تقویت عزت و هویت ایرانی - اسلامی؛

۲- ترویج و درونی‌سازی اخلاق و ارزش‌های اسلامی؛

۳- شناخت حقوق و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی و شهروندی در سطوح مختلف و تقویت مهارت‌ها و نگرش‌های مربوط به آنها؛

۴- شناخت میراث فرهنگی، استعدادها و قابلیت‌های کشور و جایگاه کشور در جهان و توانایی برقراری ارتباطات مؤثر در سطح جهانی؛

۵- پیشگیری از بروز بحران‌های تربیتی و آسیب‌های اجتماعی در کودکان و نوجوانان و کاهش کجروی‌های اجتماعی و گسترش رفتارهای بهنجار؛

۶- گسترش بهداشت روانی، تقویت روحیه خودباوری، نشاط، سازندگی و پویایی امید به آینده و اعتماد به نفس.

به‌طور کلی می‌توان گفت که سه مؤلفه، تقویت هویت ملی، اخلاق محوری در نظام اجتماعی و مهارت‌های زندگی از موارد مهمی است که برنامه مطالعات اجتماعی آنها را در اهداف، محتوا و روش‌ها تعقیب می‌نماید.

آموزش آداب و مهارت‌های زندگی جایگاه ویژه‌ای در برنامه درسی مطالعات اجتماعی دارد. حوزه آداب و مهارت‌های زندگی در برنامه درسی ملی به عنوان یکی از حوزه‌های یازده‌گانه به رسمیت شناخته شده است و با درس مطالعات اجتماعی پیوند نزدیکی دارد و بخش قابل توجهی از آداب و مهارت‌های زندگی را می‌توان در چارچوب و بستر این درس آموزش داد. در رویکرد جدید این درس، سعی بر آن است که محتوای آموزش هرچه بیشتر با زندگی دانش‌آموز پیوند بخورد و به‌جای تأکید بر محفوظات و دانستنی‌های پراکنده و زیاد، مطالب مفید و کاربردی آموزش داده شود.

۳-۱- اصول حاکم بر گزینش و سازماندهی برنامه درسی جدید مطالعات اجتماعی

در این بخش بعضی از مهم‌ترین اصول حاکم بر سازماندهی و گزینش محتوا به‌طور خلاصه معرفی می‌شود:

• چون هدف اصلی از آموزش مطالعات اجتماعی شکوفایی فطرت و پرورش کمالات انسانی، تربیت اجتماعی و شهروندی و آمادگی برای زندگی است لذا حوزه‌های دانشی و مفاهیم در آموزش در راستای هدف فوق مدنظر قرار می‌گیرند.

• سازماندهی و تولید محتوای این درس باید به‌گونه‌ای باشد که موجبات امیدواری، نشاط، سرزندگی و میل به سازندگی و پیشرفت خود و جامعه را در دانش‌آموزان پدید آورد.

• در آموزش موضوعات تاریخی به‌جای تأکید بر سلسله‌ها و حکومت‌ها یا صرفاً تاریخ سیاسی، به اوضاع و احوال اجتماعی و فرهنگی دوره‌های مختلف و ابعاد مختلف زندگی مردمان پرداخته شود و در این زمینه شخصیت‌ها، مفاخر، آثار، خلاقیت‌ها و دستاوردهای فرهنگی — تمدنی ایران در هر دوره برجسته شود. ضمن آنکه در این بخش زمینه‌های بررسی مدارک و شواهد تاریخی، تفکر و نقد رویدادها و موضوعات فراهم آید.

• در آموزش موضوعات جغرافیایی، به توان‌های محیطی و انسانی کشور ایران برای پیشرفت و سازندگی تأکید و به شناخت قابلیت‌های جغرافیایی کشور توجه شود. علاوه بر آن پرورش مهارت‌های جغرافیایی که با زندگی روزمره دانش‌آموزان پیوند نزدیکی دارد مدنظر قرار گیرد.

• در آموزش موضوعات اجتماعی و فرهنگی، ضمن انتقال باورها و ارزش‌ها، زمینه برای تفکر و نقد و بررسی موضوعات اجتماعی و محیطی فراهم بیاید.

• به آموزش‌های اقتصادی و سواد مالی که در برنامه‌های قبلی توجه ناچیزی به آنها شده بود، اهمیت لازم داده شود و متناسب با نیاز مخاطبان، مهارت‌های مالی — اقتصادی در آنها پرورش یابد.

۴-۱- عناصر و مؤلفه‌های برنامه درسی مطالعات اجتماعی

در برنامه درسی مطالعات اجتماعی، به منظور تعیین حوزه‌های مرتبط با مطالعات اجتماعی، از حوزه‌های موضوعی استفاده شده است که به جای دیسپلین‌ها (رشته‌های علمی) فضای بازتری را برای تلفیق به وجود می‌آورند.

براساس نیازهای علمی برنامه، پنج حوزه موضوعی و برای هر یک از حوزه‌های موضوعی نیز سه مفهوم کلیدی انتخاب شده است. محتوای موضوعی و علمی برنامه در قالب این حوزه‌های موضوعی و مفاهیم کلیدی سازماندهی می‌شوند. به علاوه، هر یک از این حوزه‌های موضوعی، مفاهیم و موضوعات یک یا چند رشته علمی و فراتر از آن را پوشش می‌دهد.

۱- زمان، تداوم و تغییر ← تاریخ

۲- مکان و فضا ← جغرافیا

۳- فرهنگ و هویت ← جامعه‌شناسی، تاریخ، مردم‌شناسی، دین و اخلاق و ...

۴- نظام اجتماعی ← علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی، حقوق، علوم سیاسی و ...

۵- منابع و فعالیت‌های اقتصادی ← اقتصاد، جغرافیا، مطالعات محیطی زیست، دین، اخلاق و ...

۱- زمان، تداوم و تغییر: این راهبرد از حوزه تاریخ بهره می‌گیرد و با استفاده از شواهد و مدارک برای فهم تغییرات و تداوم پدیده‌ها در روند زمان تأکید دارد. به موازات سیر زمان، بخشی از حال به گذشته و بخشی از آینده به حال می‌پیوندد. همپای حرکت طولانی و ممتد زمان، تحولات و رویدادهای فراوانی در صحنه گیتی رخ داده و می‌دهد. اگرچه در این حرکت، آنچه بیش از همه خودنمایی می‌کند، تغییرات است اما در ورای این تغییر، واقعیتی به نام «تداوم» نهفته است. به عبارت دیگر علی‌رغم تغییر هر آنچه در محیط طبیعی و محیط پیرامون جامعه وجود دارد و همچنین تغییر شرایط و ملزومات زندگی اجتماعی انسان، چیزهایی هم می‌ماند و تداوم می‌یابد و با شناختن و حفظ چیزهای ارزشمند انسان‌های پیشین می‌توان به تبیین هویت دیروز، امروز و فردای انسان پرداخت. چرا که بسیاری از دستاوردهای تمدن و فرهنگ فعلی بشر، میراث تلاش و تجربه نسل‌های پیشین است. دانش‌آموزان از طریق این راهبرد با مفهوم تغییرات و تداوم در محیط‌ها و مکان‌ها، منابع و فعالیت‌های اقتصادی، فرهنگ‌ها و نظام‌های اجتماعی آشنا می‌شوند. همچنین پندآموزی و عبرت گرفتن از رویدادها و حوادث تاریخی گذشته، فهم چرایی و چگونگی تحولات زندگی اجتماعی در هر دوره و ترسیم دورنمای زندگی آینده، تلاش برای کشف واقعیت‌ها، بی‌بردن به ضعف‌ها و کاستی‌ها و یا پیشرفت‌ها در هر دوره و بالاخره علاقه‌مندی به شناخت و حفظ میراث فرهنگی کشور و آشنایی با

زندگی و خدمات شخصیت‌ها و مفاخر در دوره‌های زمانی از طریق حوزه «زمان، تداوم و تغییر» دنبال می‌شود.

۲- مکان و فضا: این راهبرد بیشتر از حوزه جغرافیا بهره می‌برد و بر درک تعامل متقابل انسان و محیط، فرایندهای طبیعی در محیط‌های زیستی، الگوهای پراکندگی فضایی پدیده‌ها و اهمیت مکان‌ها و فضاها تأکید دارد. مکان، بستر و جایگاه وقوع پدیده‌ها و فرایندهاست و از نظر موقعیت (نسبی و مطلق) و ابعاد گوناگون و ویژگی‌های مختلف مورد بررسی قرار می‌گیرد. سیستم‌های فضایی به مجموعه‌های هماهنگ و مرتبط در قالب مکان گفته می‌شود. هر محیط جغرافیایی خاص، یک سیستم فضایی را به نمایش می‌گذارد. شناخت ویژگی‌های محل زندگی، درک و مقایسه تفاوت‌ها و تشابهات مکان‌ها، تنوع محیطی، نحوه تعامل انسان و محیط در روند زمان، مسائل و مشکلات توسعه نواحی و کشورها (ملل محروم و کشورهای توسعه یافته) قابلیت‌ها و امکانات محیطی و جغرافیایی کشور و بالاخره حفاظت از محیط و مکان از اهم مباحث این راهبرد است.

۳- فرهنگ و هویت: این راهبرد بیشتر مباحث خود را از مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی و تاریخ اخذ می‌کند. فرهنگ مفهومی عام است که برای توصیف جنبه‌های نهادی و آموخته در جوامع انسانی مورد استفاده قرار می‌گیرد. به تعبیر دیگر فرهنگ، شیوه عمومی زندگی گروه یا گروه‌هایی از مردم است که عناصری از قبیل عادات، باورها، سنت‌ها، ارزش‌ها و نقاط مشترک آنها را به یکدیگر پیوند می‌دهد و وحدت اجتماعی ویژه‌ای به وجود می‌آورد.

منظور از جامعه، گروه‌ها و نظام‌های اجتماعی است که در سرزمین مشخصی به عنوان کشور زندگی می‌کنند، فرهنگ مشترک دارند، تابع اقتدار سیاسی واحدی هستند و از استقلال نسبی برخوردارند. میراث فرهنگی عبارت است از هر آن چیزی که هر نسل به ارث می‌گذارد و به نسل بعد انتقال می‌دهد. فنون و دانستنی‌ها، ساخت‌ها، نهادها و برخی از ارزش‌ها واقعیاتی هستند که بر ورای نسل‌ها دوام می‌یابند. میراث فرهنگی از طریق انتقال ارادی آداب و سنن به نسل‌های بعدی می‌رسد و یا در فرهنگ زمان حال تجلی می‌یابد.

هویت عبارت است از احساس مثبتی که فرد نسبت به هویت یا همان ویژگی‌هایی دارد که خود را با آن تعریف می‌کند. شناخت ویژگی‌های فرهنگی، تعمیق آشنایی با جلوه‌های تمدن و فرهنگ اسلامی-ایرانی و جوامع مسلمان، شناسایی مفاخر علمی، فرهنگی، هنری، مذهبی و آثار آنها، شناخت علل و عوامل تحولات فرهنگی و نظام‌هایی اجتماعی در دوره‌های مختلف زمانی، آشنایی با میراث فرهنگی، ارج‌گذاری به دستاوردها و پیشرفت‌های فرهنگی و توانایی نقد فرهنگ‌ها از اهم مباحث مطرح در این زمینه می‌باشد.

۴- **نظام اجتماعی:** این راهبرد بیشتر مباحث خود را از حوزه‌های علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی، حقوق و علوم سیاسی می‌گیرد. نظام، مجموعه اجزای تشکیل‌دهنده هر پدیده است که به یکدیگر پیوسته بوده و یک واحد را تشکیل می‌دهند، به طوری که تغییر هر یک از عناصر بر اجزای دیگر اثر می‌گذارد. **نظام اجتماعی** مجموعه‌ای متشکل از کنش‌ها و واکنش‌های تعدادی از افراد است که روابط آنها با یکدیگر به طور متقابل به سوی کانونی مشترک (هدف مشترک) یا کانون‌هایی به هم پیوسته جهت می‌یابد. به عبارت دیگر نظام اجتماعی به مجموعه‌ای از «نقش‌های» اجتماعی متقابل به هم پیوسته گفته می‌شود که در جهت هدفی مشخص به هم پیوند یافته‌اند و به صورت یک واحد یکپارچه درآمده‌اند. شناخت حقوق و مسئولیت‌های شهروندی به عنوان نقش‌های اعضای یک جامعه و همچنین مؤسسات و نهادهای اجتماعی در راستای مشارکت آگاهانه و فعال در تعیین سرنوشت خود و جامعه و دستیابی به مهارت‌های اجتماعی از محورهای مهم و کلیدی در آموزش این حوزه است.

۵- **منابع و فعالیت‌های اقتصادی:** این راهبرد بیشتر مباحث خود را از اقتصاد و مطالعات زیست محیطی و جغرافیایی می‌گیرد. انسان امروز برای تأمین نیازهای خود و ادامه زندگی به کالاها و خدمات گوناگونی نیاز دارد. این کالاها و خدمات با استفاده از منابع و امکانات موجود در محیط فراهم می‌شود. استفاده از منابع در جهت رفع نیازهای بشر به فرایندهای اقتصادی تولید، توزیع و مصرف منجر می‌شود. همچنین منابع در دسترس انسان محدودند و به علاوه اهمیت هر یک از آنها برحسب شرایط فرهنگی و تکنولوژیکی در طی زمان تغییر می‌کند. با توجه به افزایش جمعیت جهان، بشر امروز با «بحران منابع» روبه‌رو است. همچنین با پیشرفت جوامع بشری و تبدیل بهره‌برداری و سازماندهی فعالیت‌های اقتصادی از اقتصاد ساده بدون پول دوران‌های اولیه به اقتصاد پیچیده کنونی، تغییرات عمیقی در نیازها، مشاغل و نقش‌ها پدید آمده است. برخورد عقلایی و مبتنی بر تفکر و خلاقیت با انواع منابع (اعم از سرمایه، نیروی انسانی، منابع طبیعی و...) که منجر به حداکثر استفاده بهینه از منابع می‌شود، اهمیت قابل ملاحظه‌ای دارد.

از عمده‌ترین مباحث این حوزه، آشنایی با نحوه کسب اطلاعات اقتصادی، فرایندهای مربوط به تولید، توزیع و مصرف، کار و کارآفرینی، مشاغل، سیستم‌های مبادله، استفاده بهینه از منابع، بهره‌وری سبز، مدیریت اقتصادی در زندگی فردی و خانوادگی و آشنایی با برخی نهادها و فعالیت‌ها و ابزارهای اقتصادی می‌باشد.

۱- بهره‌وری سبز یعنی به دست آوردن حداکثر بازدهی با حداقل خسارت وارد کردن به محیط زیست

در برنامهٔ درسی مطالعات اجتماعی، یاددهی و یادگیری حول پنج حوزهٔ موضوعی و از طریق دو فرایند «کوشگری» و «توسعه و درونی‌سازی ارزش‌ها» سازماندهی می‌شود و تحقق می‌یابد.

مهارت‌های کاوشگری

ابرسی و کاوش (برخاقت) (مشارکت) (برقراری ارتباط) (واکنش شخصی و اظهارنظر)

حوزه‌های موضوعی و مفاهیم کلیدی
برنامه درسی مطالعات اجتماعی

زمان، تداوم و تغییر

(تحول، پیشرفت و تداوم) (مدارک و شواهد)
(علت‌ها و معلول‌ها)

مکان و فضا

(پدیده‌های مکانی و پراکندگی) (رابطه انسان و محیط)
(حفاظت از محیط)

فرهنگ و هویت

(تعلق و هویت) (میراث فرهنگی)
(تنوع فرهنگ‌ها و شیوه‌های زندگی)

نظام اجتماعی

(حقوق و قوانین) (مسئولیت‌ها و تکالیف)
(نقش‌ها، گروه‌ها و مؤسسات اجتماعی)

منابع و فعالیت‌های اقتصادی

(منابع و نظام‌های اقتصادی)
(کار و کارآفرینی) (بهره‌وری)

صلاحیت‌ها و درونی‌سازی ارزش‌ها و اخلاق

(حق‌طلبی و مسئولیت‌پذیری) (تعاون) (عدالت‌جویی) (میهن‌دوستی)

حوزه‌های موضوعی و مفاهیم کلیدی

هر یک از حوزه‌های موضوعی پنج‌گانه، تعداد زیادی از مفاهیم کلیدی رایج در آن حوزه را پوشش می‌دهد. در این برنامه، برای هر یک از حوزه‌ها، سه مفهوم کلیدی و پایه که محتوای علمی برنامه حول آنها مطرح و بر آنها مبتنی است، انتخاب گردید.

۱- زمان، تداوم و تغییر

مفاهیم کلیدی

۱-۱- تحول، پیشرفت و تداوم

۱-۲- مدارک و شواهد

۱-۳- علت‌ها و معلول‌ها

۲- مکان و فضا

مفاهیم کلیدی

۲-۱- پدیده‌های مکانی و پراکندگی

۲-۲- رابطه انسان و محیط

۲-۳- حفاظت از محیط و مکان

۳- فرهنگ و هویت

مفاهیم کلیدی

۳-۱- تعلق و هویت

۳-۲- میراث فرهنگی

۳-۳- تنوع فرهنگ‌ها و شیوه‌های زندگی

۴- نظام اجتماعی

مفاهیم کلیدی

۴-۱- حقوق و قوانین

۴-۲- مسئولیت‌ها و تکالیف

۴-۳- نقش‌ها، گروه‌ها و مؤسسات اجتماعی

۵- منابع و فعالیت‌های اقتصادی

مفاهیم کلیدی

۵-۱- منابع و نظام‌های اقتصادی

۲-۵- کار و کارآفرینی

۳-۵- بهره‌وری

۵-۱- تلفیق چگونه صورت می‌گیرد؟

دروس و مضامین برنامه درسی مطالعات اجتماعی از مفاهیم کلیدی دو یا چند حوزه موضوعی این برنامه درسی بهره می‌گیرد و به این ترتیب «تلفیق» اتفاق می‌افتد. برای مثال در این کتاب بحث مربوط به چگونگی رفتار با همسایه‌ها، احساس تعلق به محله و مسئولیت‌ها و نقش‌ها در حوزه فرهنگ و هویت و نظام اجتماعی قرار می‌گیرد اما وقتی در همین فصل از نقشه محله و مراقبت از اموال و امکانات عمومی توزیع فضایی پدیده‌ها صحبت می‌شود وارد حوزه مکان و فضا و مفاهیم کلیدی رابطه انسان و محیط و حفاظت از مکان شده‌ایم.

البته باید در نظر داشت که پدیده تلفیق، یک طیف یا پیوستار است و همیشه درجاتی از تلفیق از ضعیف تا گسترده و شدید وجود دارد.

۶-۱- مهارت‌ها

در برنامه درسی مطالعات اجتماعی فرایند کاوشگری محیطی و اجتماعی و پرورش مهارت‌ها در قالب پنج بخش صورت می‌گیرد. این پنج بخش عبارت‌اند از:

۱- کاوش و بررسی؛

۲- مشارکت؛

۳- برقراری ارتباط؛

۴- خلاقیت؛

۵- واکنش شخصی و اظهار نظر.

۱- کاوش و بررسی: در این حوزه، مهارت‌هایی چون تفکر، طرح سؤالات روشن و واضح درباره موضوعات محیطی و اجتماعی، شناسایی موضوع، شناسایی منابع اطلاعات، پرس‌وجو، ثبت اطلاعات از منابع اولیه و ثانویه، بررسی و تجزیه و تحلیل مدارک و شواهد، مقایسه و طبقه‌بندی اطلاعات، خواندن نمودار و عکس، تجزیه و تحلیل و نتیجه‌گیری پرورش می‌یابد.

مثال‌هایی از کتاب درسی

– در محل زندگی شما کدام یک از امکانات عمومی وجود دارد؟

– آیا در منطقه زندگی شما، جانوران یا گیاهانی هستند که تعداد آنها نسبت به سال‌های قبل کم

شده باشد یا از بین رفته باشند؟ از بزرگ ترها در این باره پرس و جو کنید و نتیجه را در کلاس بگویید.
— نمودار بارش ماهانه..... را بخوانید و به پرسش‌ها پاسخ دهید.

۲— مشارکت: در این فرایند، دانش‌آموزان از طریق همراهی و کارگروهی، موفق به انجام فعالیت‌های یادگیری می‌شوند و انواع راهبردهای کارگروهی را به کار می‌برند. احساس تعلق به گروه، شکل بخشیدن به دیدگاه‌ها، مدیریت خود در کارگروهی، تصمیم‌گیری جمعی، صبوری و بردباری در این بخش جای می‌گیرد.

مثال‌هایی از کتاب درسی

— به طور گروهی برای گردشگران یک پوستر درست کنید.

— در یکی از فعالیت‌های مربوط به محله خود مشارکت کنید.

۳— برقراری ارتباط: برقراری ارتباط عبارت است از مهارت انتقال و بیان ایده‌ها و اطلاعات به شکل‌های مختلف گفتاری، شنیداری و سایر موارد. در این حوزه، خواندن، گوش کردن، نگاه کردن، بیان کردن مؤثر، بیان نظرهای مخالف و برقراری ارتباط با دیگران قرار می‌گیرد.

برقراری ارتباط، همچنین ایجاد ارتباط بین عناصر یک رویداد، فهم و شرح روابط علت و معلولی، برقراری ارتباط میان گذشته، حال و آینده، فهم توالی موضوعات و نمایش داده‌ها را شامل می‌شود. این برقراری ارتباط در قلمرو ارتباط با پدیده‌ها، عناصر و منابع اطلاعاتی قرار می‌گیرد.

مثال‌هایی از کتاب درسی

— از پدر بزرگ یا مادر بزرگتان بخواهید یک وسیله قدیمی را که مورد استفاده شان بوده است به شما نشان دهند و بگویند مربوط به چند سال پیش است؟

— اعدادی را که در تصویر محله می‌بینید به نقشه محله منتقل کنید.

— روز تولد خود یا یکی از اعضای خانواده را در تقویم پیدا کنید.

۴— خلاقیت: در این حوزه، مهارت‌های کاربرد دانش و اطلاعات و مهارت‌ها در الگوها و موقعیت‌های جدید توسعه و بسط آموخته‌ها، پاسخ‌گویی به مسائل و موقعیت‌های غیرمنتظره، طراحی و تولید محصولات یا راهبردهای جدید، ابداع روش‌های جدید، پیشنهاد دادن، تجسم و پیش‌بینی کردن تقویت می‌شود.

مثال‌هایی از کتاب درسی

— در این جدول برای خط تصویری نشانه‌هایی طراحی کنید.

— یک نقاشی بکشید و در آن خطی که محیط زیست را تهدید می‌کند نشان دهید.

۵— واکنش شخصی و اظهار نظر: در این قلمرو دانش‌آموزان از خود اراده‌ای برای بازشناسی و بررسی موضوعات بر مبنای استنباط خویش نشان می‌دهند. مهارت‌های نگرستن،

بازشناسی و نقد و بررسی موضوع بر مبنای تلقی خویش، نگرستن به موضوع با استنباط و باورهای خود، بیان احساس خویش، ترجیح دادن و ... در این حوزه قرار می‌گیرد.

مثال‌هایی از کتاب درسی

— شما از چه راه‌هایی می‌توانید به پیشرفت و آبادانی کشور ایران کمک کنید؟

— زندگی در شهر بهتر است یا روستا؟ چرا؟

شایان ذکر است که برخی از فعالیت‌های طراحی شده برای دانش‌آموزان می‌توانند چند منظوره باشند و دو یا سه یا چند حوزه از حوزه‌های ذکر شده را پوشش دهند. بنابراین الزاماً هر یک از فعالیت‌ها تنها به پرورش یکی از مهارت‌ها نمی‌پردازد.

از طریق برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی می‌توان به پرورش و تقویت مهارت‌هایی که اولویت‌ها و صلاحیت‌های مشترک سایر حوزه‌های یادگیری محسوب می‌شوند، توجه نمود. برخی از این مهارت‌ها عبارت‌اند از: مهارت‌های سواد خواندن، مهارت‌های حسابی و عددی، مهارت‌های IT از طریق به‌کارگیری نرم‌افزارهای رایانه‌ای، مهارت‌های هنری و ...

برای اطلاع بیشتر به جدول پوشش انواع مهارت‌ها در همین کتاب مراجعه کنید (صفحه ۳۶).
مهارت‌های زندگی: در برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی، پرورش «آداب و مهارت‌های زندگی» جایگاه بسیار خاصی دارد. اگرچه آداب و مهارت‌های زندگی حوزه‌ی بسیار گسترده‌ای است که اهداف آموزشی آن از طریق کل حوزه‌ها و دروس مختلف، محقق می‌شود، اما درس مطالعات اجتماعی به دلیل ماهیت خود، توان بالقوه و قابل ملاحظه‌ای برای پرداختن به مهارت‌های فردی، اجتماعی و شهروندی دارد.

لذا باید همواره بین مطالب و محتوا با زندگی روزمره دانش‌آموزان پیوند برقرار شود و دانش‌آموزان باید بتوانند از درس مطالعات اجتماعی در جهت ارتقای مهارت‌های زندگی کمک بگیرند و این درس قصد دارد تا به آنها کمک کند تا در زندگی خود عملکرد مؤثرتر و کارایی داشته باشند. لذا در فرایندهای تدریس و ارزشیابی، یکی از اهداف مهم این درس یعنی آموزش مهارت‌های زندگی را به‌طور جدی مدنظر قرار دهید. در این چارچوب، حتی آموزش مفاهیم جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی و مدنی نیز در راستای تحقق سواد جغرافیایی و تاریخی و آنچه که برای زندگی فردی و اجتماعی دانش‌آموز به کار می‌آید، معنا و مفهوم می‌یابد.

۱-۷- اخلاق

در برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی، آموزش اخلاق جایگاه خاصی دارد. با توجه به آنکه «اخلاق» یکی از پنج عنصر مهم در برنامه‌ی درسی ملی ذکر گردیده است، این برنامه

سعی می‌کند که در سازماندهی محتوا، جهت‌گیری‌های اخلاقی و ارزشی به‌عنوان محور مهم آموزش مورد توجه قرار بگیرد، لذا از شما معلمان عزیز نیز انتظار می‌رود که به مقوله «اخلاق و ارزش‌ها» در فرایند یاددهی - یادگیری بهای لازم را بدهید تا این درس به شیوه سنتی فقط به انتقال اطلاعات تاریخی و جغرافیایی و انباشتن ذهن دانش‌آموزان از داده‌ها و دانستنی‌ها نپردازد و تغییر در نگرش‌ها و باورها و مجهز شدن بچه‌ها به اخلاق در کانون توجه قرار بگیرد.

همان‌طور که در نمودار (۱) و (۲) ملاحظه کردید در این درس، چهار گروه عمده ارزش‌ها مدنظر است:

عدالت‌جویی: تمایل به برقراری عدالت در جامعه و ظلم‌ستیزی در سطوح مختلف محلی، ملی و جهانی.

مسئولیت‌پذیری و حق‌طلبی: شناخت حقوق و تکالیف فردی و اجتماعی و تمایل به احقاق حق در سطوح مختلف.

تعاون: داشتن تمایل و علاقه به همکاری و مشارکت در سطوح مختلف اجتماعی توأم با احسان و رأفت نسبت به هموعان.

میهن‌دوستی: علاقه‌مندی به کشور ایران و پیشرفت و آبادانی آن و احساس تعلق و افتخار نسبت به میهن اسلامی.

با توجه به اهمیت و جایگاه اخلاق و ارزش‌ها در برنامه درسی مطالعات اجتماعی، شایسته است شما معلمان عزیز با روش‌های آموزش این مقوله‌ها نیز آشنایی کافی داشته باشید.

۸-۱- معلم مطالعات اجتماعی باید چه صلاحیت‌هایی داشته باشد؟

همان‌طور که گفته شد درس مطالعات اجتماعی نقش مهمی در تربیت اجتماعی فراگیران به عهده دارد و در این زمینه صلاحیت‌ها و شایستگی‌هایی که معلم مطالعات اجتماعی باید واجد آن باشد، اهمیت زیادی دارد.

نخست آنکه معلم درس مطالعات اجتماعی نیز مانند سایر دروس باید هم صلاحیت‌های عام حرفه‌ای یعنی تسلط به دانش و اطلاعات تخصصی موضوع تدریس، توانایی و مهارت در امر تدریس و اداره کلاس و هم صلاحیت‌های عاطفی یعنی علاقه به امر تعلیم و تربیت دانش‌آموزان را داشته باشد. با این حال، معلم مطالعات اجتماعی به دلیل رویکرد و ماهیت این درس، علاوه بر صلاحیت عمومی باید الگوی مؤثر و کارآمد تربیت اجتماعی باشد. در این زمینه، فضای حاکم بر روابط متقابل عاطفی

میان معلم و دانش‌آموزان از یک سو و دانش‌آموزان با یکدیگر در کلاس درس مطالعات اجتماعی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

الگو بودن: معلم الگوی دانش‌آموزان است و آنچه در شخصیت معلم جلوه دارد در وجود دانش‌آموزان نیز جلوه‌گر می‌شود؛ بر همین اساس، معلم مطالعات اجتماعی نمونه عینی ارزش‌ها، صلاحیت‌ها و مهارت‌های اجتماعی برای دانش‌آموزان است. معلم مطالعات اجتماعی فردی است مسئول و متعهد، قانون‌گرا، علاقه‌مند به پیشرفت کشور خود، منظم، اهل مطالعه و تحقیق، صاحب تفکر، خلاق و نقاد، با روحیه و بانشاط و پایبند به ارزش‌ها و اخلاق اسلامی.

برای مثال، معلم نامنظم یا بی‌اعتنا به قانون نمی‌تواند نظم و قانون‌گرایی را در دانش‌آموزان تقویت کند یا معلمی که نسبت به آینده حس بی‌اعتمادی و ناامیدی دارد، این احساسات خود را نسبت به آینده یا پیشرفت جامعه خود، به دانش‌آموزان منتقل می‌کند.

معلم مطالعات اجتماعی به عنوان الگوی عملی بچه‌ها، باید رفتار و گفتار مناسب و همسویی داشته باشد تا از آثار سوء دوگانگی در رفتار و گفتار و نتایج معکوس این امر جلوگیری شود.

برقراری ارتباط مؤثر با دانش‌آموزان در فرایند آموزش: معلم اطلاعات اجتماعی باید در روابط خود با دانش‌آموزان آنچنان مؤثر و سازنده عمل کند که آثار آن در شخصیت و نگرش دانش‌آموز و حتی روابط و یا خانواده و گروه همسالانش نیز متجلی شود.

نخست، معلم باید به کرامات انسانی و ارزش شخصیت هر یک از دانش‌آموزان احترام بگذارد و به این نکته که همه آنها دارای استعداد و توان شدید رشدند، معتقد باشد. به وجود آوردن فضای اعتماد و احترام متقابل و به‌کارگیری شیوه‌های مشارکتی در فرایند و مراحل مختلف آموزش، مهم‌ترین رکن روابط معلم و دانش‌آموز در کلاس درس مطالعات اجتماعی است. از آنجا که این درس در تقویت گرایش‌ها و باورهای اجتماعی و حس مسئولیت‌پذیری نقش مهمی ایفا می‌کند، عمل مسئولانه معلم در همه شرایط و سازماندهی مطلوب فعالیت‌های مشارکتی در فرایند آموزشی، حس مسئولیت‌پذیری و با یکدیگر کار کردن توأم با محبت را به دانش‌آموزان منتقل می‌کند.

فراهم آوردن فضای مناسب برای ارائه نظرها و ایده‌های دانش‌آموزان و گوش دادن به حرف‌های آنها به‌ویژه برای کودکان دوره ابتدایی که به تقویت اعتماد به نفس و خودباوری نیاز دارند، از ویژگی‌ها و مسئولیت‌های مهم معلم مطالعات اجتماعی است. معلم مطالعات اجتماعی باید در روابط خود با دانش‌آموزان به‌گونه‌ای مؤثر و سازنده عمل کند تا آثار آن به‌خوبی در روابط میان دانش‌آموزان، با خانواده، گروه همسالان و غیره متجلی شود.

معلم درس مطالعات اجتماعی باید نقش اوضاع و احوال فرهنگی و جغرافیایی محل زندگی

دانش آموزان را برای طرح مباحث مختلف در نظر بگیرد و بر آن اساس، به فهماندن مطالب اقدام کند. توجه به تفاوت‌های فردی و مشکلات خاص کودکان به‌ویژه برای معلم این درس، ضروری است، براین اساس، معلم مطالعات اجتماعی باید برآیند و مجموعه‌ای از تحقق اهداف را با توجه به استعدادها و توان‌های مختلف دانش‌آموزان پیگیری و طلب کند و از تأکید بر توانایی همه افراد بر همه چیز بپرهیزد. آموزش شیوه صحیح فکر کردن و تقویت مهارت‌های فرایند تفکر در زمینه مسائل و روابط اجتماعی و تصمیم‌گیری‌ها باید از طریق تعامل مناسب معلمان با دانش‌آموزان در موقعیت‌های مختلف در کلاس به شیوه‌ای غیرمستقیم و مؤثر تحقق یابد.

ایجاد رابطه مؤثر بین دانش‌آموزان: معلم درس مطالعات اجتماعی باید علاوه بر برقراری رابطه مناسب و مؤثر با دانش‌آموزان، ارتباطات مفید و مؤثر میان آنها با یکدیگر را تقویت کند. معلم با توجه به ماهیت درس مطالعات اجتماعی و فعالیت‌ها و مهارت‌های مربوط به آن، تمرین زندگی اجتماعی را در محیط مدرسه پایه‌ریزی کرده و با اتخاذ شیوه‌های مناسب هنگام کارهای گروهی، موانع موجود در راه ارتباط مؤثر در گروه همسالان را از میان برمی‌دارد و روابط دوستانه، همکاری و مسئولیت‌پذیری را در بین بچه‌ها تقویت می‌کند.

به روز بودن و مطالعه مستمر: درس مطالعات اجتماعی بنا به ماهیت خود با مسائل و موضوعات اجتماعی سروکار دارد و این امر به‌طور مداوم تغییر و تحول می‌یابد؛ اخبار و گزارش‌های روزمره، تحولات مربوط به دیدگاه‌ها و نگرش‌ها، تغییرات محیطی، تصمیم‌گیری‌های سیاسی - اقتصادی و تغییرات اجتماعی که عموماً در مطبوعات و نشریات انعکاس می‌یابد. معلم مطالعات اجتماعی بنا به ماهیت این درس باید فردی اهل مطالعه باشد و با مطالعه مستمر رویدادهای جاری و مسائل اجتماعی، محیطی، اقتصادی و فرهنگی، از آگاهی‌های لازم در این زمینه برخوردار شود، به عبارت دیگر، به روز بودن برای معلم مطالعات اجتماعی اولویت خاص دارد.

۹-۱ - بسته آموزشی درس مطالعات اجتماعی

امروزه در بین صاحب‌نظران آموزش و پرورش توجه خاص به مواد آموزشی مختلف در قالب بسته آموزشی افزایش یافته است و یکی از سیاست‌های متولیان آموزش و پرورش در تولید برنامه‌های جدید درسی نیز توجه به اجزا و عناصر بسته آموزشی است. بسته آموزشی می‌تواند مجموعه‌ای از نرم‌افزارها (راهبردها، تکالیف، آزمون‌ها و...) و سخت‌افزارها (رسانه‌ها، وسایل، تجهیزات، منابع و...) باشد که با توجه به اهداف یاددهی - یادگیری برنامه درسی سازماندهی شوند.

برخی از صاحب نظران اجزای بسته آموزشی را با توجه به نقشی که ایفا می کنند به دو گروه منابع اصلی و منابع تکمیلی تقسیم بندی کرده اند. منابع اصلی شامل :

۱- کتاب درسی دانش آموز؛ ۲- کتاب کار دانش آموز؛ ۳- کتاب راهنمای معلم؛ ۴- کتاب ارزشیابی است.

از منابع تکمیلی می توان منابع چاپی (کتاب های آموزشی و داستانی، مجله ها، کارت های آموزشی، اطلس ها، کتاب های مرجع و ...)، منابع ایزاری معلم (ویدئو، DVD، آلبوم های عکس و اسلاید، نقشه، صوتی و ...) و منابع رایانه ای (سی دی های تست و تمرین، وب سایت های مربوط به موضوع و ...) را مثال زد.

از آنجایی که درس مطالعات اجتماعی با توجه به ماهیت خود با طیف گسترده ای از موضوعات محیطی تاریخی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی سروکار دارد و معلم و دانش آموز در حین تدریس و فرایند کاوشگری دانش آموزان به منابع زیاد و متنوعی نیاز پیدا می کنند، لذا اجزا و عناصر بسته آموزشی مطالعات اجتماعی از وسعت و تنوع بالایی برخوردار است.

از منابع اصلی ذکر شده در بسته آموزشی، کتاب درسی، کتاب کار دانش آموز و راهنمای تدریس در اختیار شما قرار گرفته است. همچنین یک نرم افزار مربوط به مهارت های نقشه خوانی برای دانش آموزان تولید شده که ضمیمه کتاب می باشد و خواهشمند است بر اجرا و استفاده آن توسط همه دانش آموزان دقت و نظارت کنید. این نرم افزار می تواند به خوبی مهارت های نقشه را در دانش آموزان تقویت نمایند.

اگرچه بخش هایی از ساختار رسمی وزارت آموزش و پرورش تولیدکننده بسته آموزشی هستند اما نکته ای که باید به آن توجه نمود این است که شما معلمان گرامی نیز می توانید هم در تولید و تکمیل اجزا و عناصر بسته آموزشی و هم در تهیه و فراهم کردن آن به وسیله مدرسه نقش مؤثری ایفا نمایید. برای مثال شما ممکن است خودتان آلبوم های عکس و اسلاید متناسب با موضوعات درسی را فراهم و در کلاس نمایش بدهید یا مدل ها و ماکت ها و چارت هایی را به کمک دانش آموزان بسازید و در هنگام تدریس برای نمایش ارتباط پدیده ها از آنها استفاده کنید یا از مناظر طبیعی و جغرافیایی یا موزه ها و مانند آن فیلم تهیه کنید.

شما می توانید اطلس ها و نقشه های جغرافیایی مورد نیاز در قطع دیواری را فهرست کنید و از مدرسه بخواهید که آنها را خریداری کنند و در اختیار کلاس قرار دهند و یا کتاب های آموزشی متناسب با سطح مخاطبان را بخرند و در کتابخانه مدرسه نگهداری کنند تا دانش آموزان در فعالیت های کاوشگری بتوانند از آنها استفاده کنند.

نکته دیگری که باید به آن توجه کنیم این است که در انجام تحقیقات باید دانش‌آموزان را به اندازه کافی راهنمایی و منابع را به آنها معرفی نموده و حتی در اختیارشان قرار بدهیم. نحوه خلاصه کردن و استخراج اطلاعات موردنیاز از منابع، حدود و ثغور تحقیق و سؤالات آن باید برای دانش‌آموز روشن باشد. به همین دلیل شما باید به دانش‌آموزان آموزش دهید که چگونه از این منابع استفاده کنند و از سوی دیگر مدیریت مدرسه را مجاب کنید که وسایل و لوازم را تهیه و در اختیار شما بگذارند. شایان ذکر است که در پایان این کتاب مواد و منابعی برای مطالعه بیشتر و انجام تحقیق دانش‌آموزان معرفی شده است. این کتاب‌ها را که مرتبط با محتوای هر فصل است از طریق مدیریت مدرسه تهیه و در جای مناسبی در مدرسه، نگهداری کنید.

۱۰-۱- ساختار و محتوای کتاب درسی

کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه چهارم شامل ۶ فصل و ۲۲ درس است.

۱- محله ما

۲- شهر من، روستای من

۳- پیدایش شهرها و روستاها

۴- سفری به شهرهای باستانی

۵- کشور زیبای من

۶- ما ایرانی هستیم

به عبارت دیگر هر فصل از تعدادی درس تشکیل شده است و همان‌طور که ملاحظه کرده‌اید موضوعات آن مرتبط است.

با توجه به رویکرد محیط‌های توسعه‌یابنده در سال قبل، دانش‌آموزان از «من» شروع کردند و خانه، مدرسه و از خانه تا مدرسه، محور آموزش‌های محیطی و اجتماعی قرار گرفت و امسال در ادامه مباحث قبلی، ابتدا محله و سپس روستا و شهر و بعد کشور ایران بستر آموزش و مطالعه قرار می‌گیرد. از وجوه افتراق این کتاب با کتاب‌های قبلی باید به سازماندهی محتوای بخش تاریخ اشاره نمود. توجه به حیطه باستان‌شناسی و کار مورخ، آشنایی با تمدن‌های باستانی که در قلمرو ایران ظهور یافتند مانند تمدن ایلام، روشن نمودن مفهوم تمدن برای دانش‌آموزان و بالاخره آموزش تاریخ ایران باستان در قالب داستان و توجه به نکات اجتماعی و تربیتی در این قالب از نکات برجسته کتاب جدید است. بر روی صفحه‌های آغازین هر فصل کتاب، یک تصویر مرتبط با موضوع فصل وجود دارد که خود می‌تواند انگیزه‌ای برای شروع درس باشد.

● به طور کلی با توجه به رویکرد کاوشگری کتاب، بهتر است در شروع کلاس، معلم با طراحی فعالیتی، فضای طرح سؤال و پرسش در کلاس پدید بیاورد. زیرا اگر به راستی در ذهن دانش آموز سؤال ایجاد شود، آنگاه زمینه مساعد برای جستجو و یافتن پاسخ و در نتیجه یادگیری مطالب پدید می آید. لذا از شما معلم عزیز انتظار می رود که در شروع هر فصل، اجازه بدهید که ابتدا پرسش های مختلفی، در کلاس مطرح شود.

● متن هر درس شامل محتوای نوشتاری و محتوای تصویری است. محتوای تصویری (عکس، نقشه، نمودار، کاریکاتور، نقاشی و ...) همراه با متن نوشتاری، موضوع مورد نظر را قابل درک و فهم می سازد. لذا محتوای تصویری از محتوای نوشتاری جدا نیست و در فرایند تدریس باید نمودارها، نقشه ها، عکس ها و سایر موارد توسط دانش آموزان مشاهده و بررسی شود.

● برای هر فصل، فعالیت های نظام دار طراحی شده است. به طوری که انجام هر فعالیت توسط دانش آموزان، آنها را برای یادگیری مطالب مرحله بعد آماده می کند. از شما انتظار می رود که به انجام درست فعالیت ها اهتمام بورزید.

● بخش عمده ای از فعالیت های کتاب باید در حین فرایند یاددهی - یادگیری انجام شود. البته برخی فعالیت ها نیز برای خارج از کلاس طراحی شده است و انجام آنها به زمان بیشتر نیاز دارد. اگرچه جمع بندی و ارائه آن فعالیت توسط دانش آموزان باید در کلاس مدنظر قرار گیرد. به طور کلی فعالیت ها به گونه ای طراحی شده است که در هر فصل هر پنج بخش مهارت های کاوشگری ذکر شده در صفحات قبل (کاوش و بررسی، برقراری ارتباط، مشارکت، خلاقیت، واکنش شخصی و اظهار نظر) حتماً توسط دانش آموز انجام شود.

کاربرگ ها

در پایان کتاب درسی کاربرگ های فعالیت (کتاب کار) وجود دارد. در این کاربرگ ها، فعالیت های متنوعی طراحی شده است (تکمیل جدول، مصاحبه، نقشه خوانی، گفت و گو و خط زمان). این کاربرگ ها مازاد بر کتاب و برنامه اضافی نیستند، بلکه بخشی از محتوای کتاب درسی محسوب می شوند و کتاب با آنها تکمیل می شود، به طوری که در متن کتاب درسی ارجاع داده شده است. اغلب کاربرگ های فعالیت در فرایند تدریس و در کلاس درس اجرا می شوند. البته برخی از آنها نظیر جمع آوری عکس و چسباندن در جای مخصوص، یا پرس و جو و ... که به زمان بیشتری برای انجام نیاز دارند مخصوص خارج از کلاس هستند.

— تمرین های کاربرگ ها طوری طراحی شده است که دانش و شناخت و مهارت های دانش آموزان را توسعه می دهد و آنها را به تلاش و پویایی وامی دارد؛ به دانش آموزان انگیزه می بخشد و به عبارت

دیگر بخشی از محتوای آموزشی است که به تکمیل، تثبیت یا تعمیق یادگیری کمک می‌کند.
– تمرین‌های کاربرگ‌ها در ارزشیابی آموخته‌های دانش‌آموزان نیز ابزاری مناسب به‌شمار می‌آید.
پیشنهاد می‌شود که آنها در ابتدای سال یک کپی از کاربرگ‌ها مربوط به درس‌ها را تهیه کنند و پس از انجام فعالیت روی کاربرگه کپی شده، توسط دانش‌آموز آن را به معلم تحویل دهند تا در پوشه کار گذاشته شود.

۱-۱۱- اهداف کلی برنامه درسی مطالعات اجتماعی در دوره آموزشی عمومی (ابتدایی – متوسطه اول)

انتظار می‌رود دانش‌آموزان در پایان دوره آموزش عمومی

(الف) در قلمرو شناخت و علم

۱- علل و عوامل دخیل در دگرگونی‌ها و تغییرات منابع، مکان‌ها، فعالیت‌های اقتصادی و نظام‌های اجتماعی را در طی زمان درک کنند.

(زمان، تداوم و تغییر)

۲- از تغییر و تحولات و تداوم در زندگی اجتماعی و برخی رویدادهای مهم تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران آگاه شوند و روابط علت و معلولی رویدادها را دریابند.

(زمان، تداوم و تغییر)

۳- با چگونگی روابط متقابل جوامع انسانی با محیط‌های طبیعی و تنوع شیوه‌های زندگی در سطوح مختلف (محلی، قاره‌ای و جهانی) آشنا شوند و الگوهای پراکندگی پدیده‌ها و سیستم‌های طبیعی و انسانی را در این سطوح درک کنند.

(فضا و مکان)

۴- با برخی منابع، استعدادها و توان‌ها و قابلیت‌های محیطی و انسانی کشور برای توسعه پیشرفت آشنا شوند و ضرورت و اهمیت حفاظت از محیط را در سطوح مختلف درک کنند.

(فضا و مکان)

۵- حقوق و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی را در محیط‌های مختلف (خانواده، مدرسه، محله، شهر و روستا، کشور، جهان) بشناسند.

(نظام اجتماعی)

۶- ساختار، کارکرد و نحوه برقراری ارتباط مناسب را با برخی نهادها، مؤسسات و سازمان‌هایی

که در تأمین انواع نیازهای فردی و اجتماعی (از خانواده و مدرسه تا نهادهای اداره‌کننده جامعه نظیر قوای سه‌گانه و حکومت) نقش دارند، بشناسند.

(نظام اجتماعی)

۷- میراث فرهنگی به جای مانده از دوره‌های تاریخی قبل و بعد از اسلام در ایران (آداب و سنن و آثار هنری - معماری، مفاخر و شخصیت‌های علمی، فرهنگی، مذهبی و ...) را بشناسند.

(فرهنگ و هویت)

۸- عناصر و مؤلفه‌های هویت (تعلق و تعهد در سطوح مختلف: تعلق به فرهنگ بومی و محلی تا فرهنگ اسلامی - ایرانی و تعهد و احساس مسئولیت تا مقیاس جهانی) را درک کنند.

(فرهنگ و هویت)

۹- اهمیت منابع و نقش آنها را در تأمین نیازها بشناسند و برخی شیوه‌های حفاظت و بهره‌برداری مطلوب از آنها را بدانند.

(منابع و فعالیت‌های اقتصادی)

۱۰- با انواع فعالیت‌های اقتصادی و برخی تحولات مربوط به آنها و مسائل مربوط به اشتغال، فرهنگ کار و بهره‌وری آشنا شوند.

(منابع و فعالیت‌های اقتصادی)

(ب) در قلمرو کسب صلاحیت‌ها و درونی‌سازی ارزش‌ها و اخلاق

۱- به کشور ایران و پیشرفت و آبادانی آن، حفظ میراث فرهنگی، حفظ نظام جمهوری اسلامی و دستاوردهای انقلاب اسلامی علاقه‌مند شوند و به فرهنگ و هویت اسلامی - ایرانی خود، احساس تعلق و افتخار کنند.

(میهن دوستی)

۲- نسبت به رعایت تکالیف اخلاقی و وظایف فردی، اجتماعی و شهروندی در سطوح مختلف (زندگی خانوادگی، مدرسه، محله، کشور، جهان) احساس مسئولیت و تعهد کنند.

(مسئولیت‌پذیری)

۳- به همکاری، مشارکت و همیاری در سطوح مختلف، علاقه‌مند باشند و نسبت به اعضای خانواده، اولیای مدرسه و خدمتگزاران جامعه احساس علاقه توأم با قدرشناسی و احترام داشته باشند.

(تعاون توأم با رأفت و احسان)

۴- به برقراری عدالت و احقاق حقوق در زندگی فردی و اجتماعی علاقه‌مند و به ظلم‌ستیزی و

حمایت از مظلومان، نیازمندان و مستضعفان در سطوح مختلف (محلی تا جهانی) معتقد باشند.
(حق طلبی)

ج) در قلمرو کاوشگری محیطی و اجتماعی (مهارت‌ها)

۱- توانایی بررسی و کند و کاو در موضوعات محیطی و اجتماعی و مراحل مختلف آن شامل (طرح سؤالات روشن، شناسایی، منابع اطلاعات، تفسیر و تجزیه و تحلیل مدارک و شواهد، جمع‌آوری داده‌ها، مقایسه داده‌ها، طبقه‌بندی اطلاعات، نتیجه‌گیری و جمع‌بندی و ...) را به دست آورند.

(بررسی و کاوش)

۲- بتوانند دانش و اطلاعات را در الگوها و موقعیت‌های جدید به کار ببرند، روش‌ها یا محصولات جدیدی ابداع کنند، به مسائل غیرمنتظره پاسخ دهند، درباره موضوعات محیطی و اجتماعی پیشنهادهایی ارائه کنند.

(خلاقیت)

۳- توانایی مشارکت و کارگروهی را در محیط‌ها و جوامع گوناگون (خانه، مدرسه، محله و ...) به دست آورند.

(مشارکت)

۴- بتوانند رابطه مؤثر و مفید با دیگران و با نهادهای مختلف در مقیاس‌های (خانه، مدرسه، محله و جامعه) برقرار کنند.

(برقراری ارتباط)

۵- بتوانند ضمن برقراری ارتباط مناسب با منابع مختلف اطلاعاتی (فهم روابط علت و معلولی، توالی موضوعات، درک متن، ارتباط و عناصر یک رویداد یا پدیده و ...) ایده‌ها و اطلاعات را به شکل‌های مختلف پردازش و بیان کنند.

(برقراری ارتباط)

۶- بتوانند موضوعات محیطی و اجتماعی را بر مبنای استنباط و تلقی خویش نقد و بررسی و احساس و نظر خود را بیان و آینده‌ترجیحی و احتمالی را در برخی زمینه‌ها پیش‌بینی کنند.

(واکنش شخصی و اظهار نظر)

۱-۱۲ - اهداف (برون داده‌های یادگیری) مطالعات اجتماعی پایه چهارم ابتدایی

حوزه موضوعی	هدف	دروس مرتبط با اهداف
زمان، تداوم و تغییر	۱- دانش‌آموزان تغییر شکل زندگی از غارنشینی تا شهرنشینی و تمدن‌های باستانی ایران را بررسی و ویژگی‌های آنها را بیان می‌کنند. ۲- دانش‌آموزان با استفاده از تقویم روزهای مهم ملی و مذهبی را جستجو و علت اهمیت آنها را با توجه به وقایع و رویدادها بیان می‌کنند.	فصل ۳ و ۴
فضا و مکان	۳- دانش‌آموزان رابطه متقابل انسان و محیط و پراکندگی و ویژگی‌های پدیده‌ها (آب و هوا، ناهمواری‌ها و...) ایران را شناسایی و بیان می‌کنند. ۴- دانش‌آموزان برخی اصول مراقبت و مشارکت در محله، حفاظت از مناطق تاریخی و محیط‌زیست ایران را بیان و پیشنهاداتی ارائه می‌کنند.	فصل ۵ فصل ۱ و ۳ و ۵ و ۴
نظام اجتماعی	۵- دانش‌آموزان لزوم رعایت حقوق همسایگان و اهالی محل را بیان کرده و برخی نهادهای محل زندگی خود را شناسایی و در امور محله مشارکت می‌کنند. ۶- دانش‌آموزان نمادهای ملی (پرچم، سرود ملی، قانون اساسی و...) را شناسایی و بیان و به آنها ارجح می‌گذارند.	فصل ۱ فصل ۶
فرهنگ و هویت	۷- دانش‌آموزان میراث فرهنگی (چون بناهای تاریخی و اعیاد و روزهای خاص، و ابعاد شخصیتی امام خمینی) را در کشور شناسایی و گرامی می‌دارند. ۸- دانش‌آموزان تنوع فرهنگی در ایران را با توجه به انواع زندگی روستایی شهری و عشایری شناسایی و نشان می‌دهند.	فصل ۶ فصل ۲
منابع و فعالیت‌های اقتصادی	۹- دانش‌آموزان انواع فعالیت‌ها و رفع نیازهای اقتصادی در محله را شناسایی و برخی مهارت‌های خرید را تمرین می‌کنند. ۱۰- دانش‌آموزان برخی منابع طبیعی ایران (آب، خاک، گیاهان و جانوران) را شناسایی و راهکارهایی برای محافظت از آنها پیشنهاد می‌کنند.	فصل ۱ فصل ۵

۱-۱۳- ملاحظات و نکات مهم مربوط به آموزش

الف) یاددهی - یادگیری مبتنی بر کاوشگری را در پیش بگیرید :

- یادگیری مبتنی بر کاوشگری بر تفکرات سازنده‌گرایی در آموزش و تولید دانش تأکید دارد.
- یادگیری بهتر در موقعیت‌های گروهی ایجاد می‌شود. از این رو بر مشارکت گروهی تأکید می‌شود.
- معلم به انتقال دانش سازمان یافته نمی‌پردازد بلکه کمک می‌کند تا دانش‌آموزان خودشان یاد بگیرند. معلم نقش هدایت‌کننده و تسهیل‌کننده فرایند آموزش را به عهده دارد.
به‌طور کلی در همه انواع کاوشگری کم و بیش مراحل ۱- شناسایی موضوع و طرح سؤال، گردآوری منابع و مدارک و اطلاعات، ۲- تجزیه و تحلیل و ۳- جمع‌بندی و نتیجه‌گیری سروکار داریم.
در این فرایند شما معلم گرامی باید به هر سه مرحله توجه نموده و مهارت‌های هر سه مرحله را در دانش‌آموزان پرورش دهید و تقویت کنید.

ب) به تربیت اجتماعی و مهارت‌های زندگی توجه کنید

هدف از آموزش مطالعات اجتماعی تربیت اجتماعی و مجهز نمودن دانش‌آموزان به مهارت‌های زندگی و به‌عبارت دیگر کسب صلاحیت‌های لازم برای زندگی است. این هدف را همواره در حین تدریس و ارزشیابی مدنظر قرار دهید. این موضوع موجب می‌شود که دنبال این نباشیم که فقط دانش‌آموزانی داشته باشیم که ذهن آنها گنجینه‌ای از اطلاعات و دانستنی‌ها است و به همه پرسش‌ها خوب جواب می‌دهند. به‌عبارت دیگر باید در دانش‌آموز شما در پایان سال مهارت‌ها و صلاحیت‌های لازم بروز و ظهور کند.

اگر آموزش این درس‌ها موجب شده است که دانش‌آموز به دانش و مهارت‌های مورد نیاز برای زندگی‌اش مجهز شود، آن وقت می‌توانید بگویید که از آموزش این درس خرسند هستید و به تحقق اهداف برنامه کمک کرده‌اید.

پ) از روش‌ها و ابزار متنوع استفاده کنید

* از آنجایی که در درس مطالعات اجتماعی، با موضوعات متنوع و گوناگونی سروکار داریم، لازم است که از انواع روش‌ها و وسایل در آموزش استفاده کنیم.

اگر بخواهیم به شیوه بسیار سنتی کلاس‌ها را به عرصه سخنرانی معلم و ساکت و خموش بودن بچه‌ها تبدیل کنیم و یا به روش بسیار غلط از آنها بخواهیم جزوه بنویسند یا این درس را به محدوده یادداشت نمودن سؤال و جواب‌های کلیشه‌ای روی کتاب تبدیل کنیم خطایی بزرگ مرتکب شده‌ایم.

از شما معلم عزیز انتظار می‌رود که از روش‌های فعال استفاده کنید و به انجام تک‌تک فعالیت‌ها که هر یک با هدف خاص طراحی شده‌اند همت گمارید. فراموش نکنید که رویکرد این برنامه درسی رویکرد کاوشگری است باید اجازه دهید که مرحله به مرحله دانش‌آموزان از طریق جمع‌آوری اطلاعات و بررسی آنها به کمک شما، پاسخ سؤال‌ها را پیدا و جمع‌بندی کنند، این فعالیت‌ها باید در حین فرایند تدریس انجام شوند و دانش‌آموزان در فرایند یادگیری حضور فعال داشته باشند.

ت) از فضاهای مختلف برای آموزش این درس کمک بگیریم

«با توجه به اهداف و ماهیت درس مطالعات اجتماعی و در نظر گرفتن اینکه مطالعات اجتماعی دانش‌آموزان را برای زندگی در اجتماع آماده می‌سازد، بدیهی است که مؤثرترین فضای آموزشی برای این درس، محیط‌های واقعی زندگی دانش‌آموزان است. دانش‌آموزان در انواع اجتماعات محلی پیرامون خود خواهند توانست به تجربیات دست اول، دست یابند و به‌طور ملموس و عینی با واقعیات و پدیده‌های محیطی و اجتماعی روبه‌رو شوند؛ به همین منظور، بازدید از محیط‌های اطراف مدرسه و برگزاری جلساتی از درس مطالعات اجتماعی در فضای خارج از مدرسه کاملاً ضروری است. مکان‌های اوقات فراغت در محل زندگی دانش‌آموزان چون پارک‌ها، فرهنگ‌سراها، موزه‌ها و مساجد، نهادها و مراکز خدماتی چون آتش‌نشانی و دفاتر پست، مراکز تولیدی و خدماتی چون کارگاه‌های تولید پوشاک و غذا و فروشگاه‌ها، ایستگاه‌های مسافربری و پایانه‌های حمل و نقل عمومی، واقعی‌ترین فضاها برای آموزش مفاهیم و موضوعات درسی مطالعات اجتماعی اند.

مهم‌ترین فایده آموزش در محیط‌های واقعی زندگی، همان مواردی است که نظریه‌پردازان یادگیری به آنها تأکید کرده‌اند. این موارد عبارت‌اند از: یادگیری پایدار به دلیل عینی بودن و استفاده از تجربه‌های حسی و لمسی مستقیم مسائل و پدیده‌ها، عدم تحمیل فضاهای خستگی‌آور و ملالت‌بار کلاس‌های رسمی، ایجاد انگیزش برای یادگیری و مشاهده دقیق. به علاوه این شبکه از آموزش یعنی آموزش در محیط‌های واقعی به دلیل پیوند میان درس و زندگی، موجب کاربردی‌تر شدن محتوای آموزش می‌شود.»^۱

* «در کلاس‌های رسمی مدرسه نیز از آنجا که درس مطالعات اجتماعی بر تعامل گروهی تأکید دارد، از نظر فضای کالبدی، نحوه آرایش و چیدن میز و نیمکت‌های کلاس باید به گونه‌ای باشد که امکان کارگروهی دانش‌آموزان را فراهم آورد، بدین منظور باید بتوان در مواقع لزوم به راحتی و با

۱- روش آموزش مطالعات اجتماعی، ویژه تربیت معلم رشته آموزش ابتدایی، وزارت آموزش و پرورش کد ۶۰۰۰، فلاحتیان و

سرعت، آرایش موردنظر را برای دور هم نشستن گروه‌های دانش‌آموزان در کلاس، ایجاد کرد. دیوارها و فضای کلاس مطالعات اجتماعی باید جذابیت لازم را برای دانش‌آموزان ایجاد کند و نباید خالی از تصویر، افسرده و بی‌روح باشد. در این زمینه، تابلوهای مخصوص برای نصب آثار و کارها و فعالیت‌های دانش‌آموزان و به نمایش گذاشتن نتایج و گزارش‌های کارگروهی، قفسه‌ها و ویتترین‌های مناسب برای نگهداری نقشه‌ها، آلبوم‌ها و مدل‌ها. نرم‌افزارها، فیلم و اسلاید، عکس‌ها، یا ماکت‌ها و مدل‌هایی که توسط دانش‌آموزان ساخته شده است، به جذابیت و کیفیت فضای آموزشی کمک می‌کند.

به‌طور کلی، معلم مطالعات اجتماعی باید با توجه به تنوع و مضمون درس‌ها و با توجه به استفاده بهینه و مؤثر از امکاناتی که در اختیار دارد، فضای مطلوب و مؤثری را برای تدریس هر موضوع پیش‌بینی و تدارک ببیند.

شایسته است معلم برای نیل به این منظور، به تنوع بخشیدن فضای کالبدی یادگیری توجه کرده، با ایجاد آرایش‌های مختلف میز و نیمکت‌ها یا آموزش برخی واحدهای یادگیری در فضاها و محیط‌های خارج از کلاس و خارج از مدرسه، از تکرار و یکنواختی جلوگیری کند. پس، فضای کلاس درس مطالعات اجتماعی نیز مانند سایر دروس باید برانگیزاننده باشد و مجموعه عوامل بتواند دانش‌آموز را به کاوشگری و تفکر ترغیب کند.»^۱

ث) آموزش را با شرایط بومی و محلی انطباق دهید

* از شما معلمان عزیز انتظار می‌رود که تدریس موضوعات را با شرایط محلی و بومی منطبق کنید. توجه داشته باشید که کتاب و فعالیت‌های آن، تنها الگوها و کلیاتی را در اختیار شما قرار می‌دهد. برای مثال در آموزش نکات ایمنی در خانه و مدرسه و محیط زندگی، اگر شما در روستایی زندگی می‌کنید که خطر سقوط در چاه آب یا نزدیک شدن به دکل‌های برق فشار قوی یک عامل تهدیدکننده است شما نباید خود را به آموزش نکاتی که در کتاب گفته شده مقید کنید و لازم است در درجه نخست آنچه را در این زمینه ضروری‌تر است آموزش دهید و بر آن تأکید کنید. برای مثال در آموزش نکات مربوط به رفتار با همسایگان و مراقبت از اموال عمومی و امکانات محله‌ای که در آن زندگی می‌کنید، نخست باید رفتار مناسب و ضرورت‌ها را با توجه به همان شرایط آموزش دهید تا بین درس و نیازهای واقعی دانش‌آموزان پیوند برقرار کنید.

ج) به تفاوت‌های فردی توجه کنید

* علاوه بر طراحی فعالیت‌های مناسب برای پاسخ‌گویی به نیازهای خاص مناطق، شما معلم عزیز باید پیش‌زمینه‌های تحصیلی و آموزشی و تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان را در نظر بگیرید و آموزش خود را با آن منطبق و هماهنگ سازید.

تنوع فعالیت‌ها در این کتاب حاکی از توجه همین موضوع است. برای مثال ممکن است دانش‌آموز شما در بیان شفاهی یا نوشتن یک متن کوتاه درباره یک موضوع ضعیف‌تر عمل کند اما در درست کردن یک کارت پستال یا پوستر و نمایش پیام به صورت نقاشی، قوی‌تر باشد. در نتیجه شما باید نقاط قوت را در نظر بگیرید و اجازه دهید دانش‌آموز، آموخته‌های خود را با روشی که به آن علاقه‌مندتر و مسلط‌تر است، بیان نماید. اگرچه تلاش کنید که دانش‌آموز بتواند نقاط ضعف خود را نیز برطرف نماید. همان‌طور که در جدول صفحه ... کتاب مشاهده می‌کنید هر یک از فعالیت‌های طراحی شده در این کتاب یکی از هوش‌های چندگانه را تقویت می‌کند.

چ) مشارکت خانواده‌ها را جلب کنید

* همان‌طور که گفتیم هدف عمده بعضی از فعالیت‌های این کتاب مهارت‌های زندگی و تربیت اجتماعی است و بدون همراهی و همکاری خانواده‌ها این امر به درستی تحقق نمی‌یابد. البته ناگفته نماند که تضاد میان آموزش‌های مدرسه و خانه نیز اثرات نامطلوبی بر دانش‌آموز به‌جای می‌گذارد. برای مثال وقتی همدلی با همسایه‌ها یا مراقبت از اموال عمومی محله یا نریختن زباله در محیط زیست و ... را آموزش می‌دهید، خانواده‌ها باید از این آموزش حمایت کنند و با آنها همگام شوند. شما می‌توانید از طریق تشکیل جلسات (حداقل سه جلسه در طی سال) نوشتن پیام برای آنها و سایر روش‌ها، اهداف درس را برای آنها تبیین کنید و از آنها بخواهید در مواردی که ذکر شد دانش‌آموزان را راهنمایی و با آنها همراهی کنند. شایان ذکر است که مشارکت خانواده‌ها در ارزشیابی دانش‌آموزان نیز نباید نادیده گرفته شود. در سنجش بخشی از اهداف به ویژه اهداف مهارتی و نگرشی از والدین کمک بگیرید. آنها می‌توانند به شما بگویند که تغییرات و آثار مطلوب در دانش‌آموزان ظهور و بروز نموده یا نه؟

ح) به آموزش مهارت‌های مربوط به عکس‌خوانی، نقشه‌خوانی و خط‌زمان توجه کنید
– نقشه در آموزش جغرافیا یک عنصر کلیدی است. به‌طور کلی هرآنچه را که بتوانیم بر روی نقشه به نمایش بگذاریم، جغرافیایی است. زیرا جغرافیا با پراکندگی یا نحوه توزیع پدیده‌ها در مکان سر و کار دارد.

در پایه سوم، دانش‌آموزان با مقدمات نقشه‌خوانی یعنی تعیین موقعیت راست و چپ و جهت‌های جغرافیایی و همچنین درک موقعیت مکان‌ها در فضای واقعی و روی نقشه آشنا شده‌اند. امسال ترسیم نقشه کلاس یا اتاق خانه و دید عمودی و از بالا و چگونگی تهیه نقشه و بهره‌گیری از نقشه و همچنین راهنمای نقشه آموزش داده می‌شود.

توصیه می‌شود دانش‌آموزان را وادار به ترسیم نقشه‌های ایران نکنید. اصولاً نقشه اگر کپی نشود و به صورت ذهنی یا با نگاه کردن به نقشه کتاب ترسیم شود فاقد اعتبار و نقشه‌ای غلط می‌باشد. دانش‌آموزان را وادار به ترسیم نقشه‌های اضافی نکنید.

– عکس‌ها نیز نقش مهمی در آموزش مطالعات اجتماعی دارند. مشاهده و بررسی بعضی از عکس‌های کتاب آنقدر اهمیت دارند که با حذف آنها فرایند تدریس مختل می‌شود. برای مثال وقتی از دانش‌آموزان می‌خواهیم با توجه به عکس‌ها و دقت کارکردهای محله یا همکاری در محله و اهمیت آنها را بیان کنند. یا وقتی می‌خواهیم با توجه به تصویر جانوران و گیاهان نوع آب و هوا یا شرایط زندگی یک مکان را حدس بزنند.

اصولاً بهره‌گیری صحیح از عکس نیز یک مهارت موردنظر در این درس است. در مواردی که عکس‌های کتاب کیفیت لازم را از نظر وضوح و چاپ نداشته باشند شما می‌توانید خودتان در ارتباط با موضوعات مختلف عکس‌هایی تهیه کنید و به کلاس ببرید.

– آشنایی با خط زمان و سیر رویدادها نیز پایه و اساس فهم گذشته و درس تاریخ است و نباید بدون فراهم کردن مقدمات لازم دانش‌آموزان را وارد مباحث تاریخی کنیم.

به‌طور کلی برای درک زمان گذشته ما باید بتوانیم رویدادهای مختلف را برحسب نظم زمانی (قدیمی‌ترین به جدیدترین) مرتب کنیم که به آن «نظم کروئولوژیکی» می‌گویند.

یکی از شیوه‌های مفید برای مرتب کردن وقایع برحسب نظم زمانی، استفاده از خط زمان است. برای مثال نمودار خط زمان صفحه ۶۲ را که در آن حکومت‌های ایران باستان را نشان می‌دهد روی مقوایی ترسیم و به دیوار کلاس نصب کنید تا همواره جلوی چشم دانش‌آموزان باشد.

۱-۱۴- ملاحظات و نکات مربوط به ارزشیابی

ارزشیابی یکی از مهم‌ترین بخش‌ها در فرایند آموزش محسوب می‌شود و مانند آینه‌ای می‌تواند پیشرفت دانش‌آموزان و معلمان را در تحقق اهداف برنامه درسی نشان دهد.

● «ارزشیابی» را فرایند جمع‌آوری اطلاعات از آموخته‌های دانش‌آموزان و قضاوت در مورد حدود آموخته‌ها تعریف کرده‌اند. «سنجش» فرایند جمع‌آوری اطلاعات از دانش‌آموز و مقایسه عملکرد با معیار معین است. در مورد ارزشیابی و سنجش دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. برای آنکه بدانیم دیدگاه برنامه درسی مطالعات اجتماعی درباره ارزشیابی چیست و در ارزشیابی مناسب از این درس چه انتظاراتی وجود دارد، ابتدا اصول و ویژگی‌های مربوط به ارزشیابی مناسب و موردنظر مختصراً بیان می‌شود:

● ارزشیابی و ثبت و ضبط وضعیت یادگیری دانش‌آموزان تنها برای تعیین برنامه‌ها و فعالیت‌های یاددهی - یادگیری بعدی انجام می‌شود نه کشف و نمایان ساختن نقایص یادگیری دانش‌آموزان برای خودشان و دیگران. ارزشیابی شروع کار تلقی می‌شود و نقطه پایان نیست. در واقع با ارزشیابی می‌خواهیم جریان یادگیری را به سمت رفع کمبودها و نواقص هدایت کنیم و ارزشیابی باید راه جبران را باز کند. ارزشیابی نقطه شروع برای یادگیری‌های بعدی به حساب می‌آید.

● ارزشیابی باید اطلاعات موثق و معتبری از دانش‌آموزان را در ارتباط با تحقق نتایج یادگیری فراهم نماید.

● ارزشیابی باید مبتنی بر عدالت باشد و به دانش‌آموزان اجازه دهد با شیوه‌های مختلف نتایج یادگیری را بروز و ظهور دهند. بر همین مبنا در طراحی ارزشیابی‌ها باید سبک‌های یادگیری مختلف و سوابق و زمینه‌های اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی دانش‌آموزان مدنظر قرار گیرد.

● ارزشیابی باید در تناسب کامل با اهداف، رویکرد و دیدگاه حاکم بر برنامه درسی باشد. همان‌طور که گفته شد، اهداف اصلی برنامه درسی مطالعات اجتماعی، تربیت فردی و اجتماعی و مجهز شدن به مهارت‌های زندگی، کسب مهارت‌های کاوشگری به منظور یادگیری مستمر و مادام‌العمر و تربیت شهروند مطلوب است. با این دیدگاه بدیهی است صرفاً به خاطر سپردن مجموعه‌ای از اطلاعات ارزش چندانی ندارد و آنگاه این دانستنی‌ها مطلوب هستند که پشتوانه‌ای داشته باشند و این پشتوانه همانا عمل و ایمان است. لذا ارزشیابی نباید محدود به اهداف شناختی و دانشی شود.

● ارزشیابی باید با محتوای آموزشی تجارب و فعالیت‌های یادگیری و روش‌های تدریس هماهنگی و تناسب داشته باشد. به همین دلیل ما حق نداریم چیزی را ارزشیابی کنیم که آن را آموزش نداده‌ایم. برای مثال نمی‌توانیم به دانش‌آموزانی که در بحث کلاسی ضعیف هستند نمره کمی اختصاص بدهیم در حالی که روش مباحثه کردن را به آنها نیاموخته‌ایم.

● در ارزشیابی باید از ابزار و موقعیت‌های متنوع و مناسب برای جنبه‌های گوناگون یادگیری

استفاده کرد. محدود کردن آن به استفاده از یک ابزار، کار صحیحی نیست.

● ارزشیابی وسیله‌ای باشد برای تحریک و تشویق دانش‌آموزان به یادگیری بیشتر

● دانش‌آموزان و اولیا باید از محورها، چگونگی و ابزار ارزشیابی درس اطلاع کافی داشته باشند.

خلاصه آنکه نباید با آزمون‌ها و امتحانات مشکل و دلهره‌آور، پرسش کردن از جزئیات و مانند آن احساس ناخوشایندی نسبت به درس مطالعات اجتماعی پدید آید. به عبارت دیگر دانش‌آموزان نباید در این درس که به منظور توانمند کردن آنها در زندگی فردی و اجتماعی برنامه‌ریزی شده است، احساس ناتوانی به شکست بکنند. بلکه به عکس انتظار می‌رود که دانش‌آموزان به‌طور سرزنده و پویا در کلاس‌های درس مطالعات اجتماعی شرکت و از آموختن درس‌ها لذت ببرند.

ارزشیابی مستمر باید بازخورد مناسبی به معلم بدهد تا بتواند فعالیت‌های مناسب‌تری برای دانش‌آموز طراحی کند. ارزشیابی مستمر نباید به رتبه‌بندی و دسته‌بندی دانش‌آموزان بیانجامد و یا معلم از طریق آن دانش‌آموز را به ناتوانی متهم کند، بلکه باید به معلم و دانش‌آموز بفهماند که دانش‌آموز در کجا قرار دارد و برای پیشرفت او در یادگیری، چه تمهیداتی باید اندیشیده شود.

ارزشیابی مستمر یا سازنده بخشی از فرایند آموزش است که معلم و دانش‌آموز به‌طور مرتب با آن درگیر هستند.

ارزشیابی مستمر چگونه صورت می‌گیرد؟

ارزشیابی مستمر براساس فعالیت‌هایی که دانش‌آموز در کلاس یا خارج از کلاس در طی یک دوره آموزشی انجام می‌دهد صورت می‌گیرد و هدف آن این است که به معلم بفهماند که نقاط قوت و ضعف دانش‌آموز چیست و برای مراحل بعدی تدریس، چه کارهایی لازم است و چگونه باید به دانش‌آموز کمک شود تا نقاط ضعف خود را رفع نماید. از آنجایی که فعالیت‌هایی که دانش‌آموزان در درس مطالعات اجتماعی انجام می‌دهند، متعدد و گوناگون می‌باشد، لذا ارزشیابی مستمر از این درس نیز محورهای مختلف و همچنین شیوه‌ها و ابزارهای متنوع را می‌طلبد.

به‌طور کلی مراحل عمده ارزشیابی مستمر را می‌توان به شرح زیر در نظر گرفت:

مرحله (۱): اهداف و انتظارات یادگیری هر درس را به‌خوبی و به‌طور دقیق مدنظر قرار دهید.

مرحله (۲): انواع فعالیت‌های یاددهی - یادگیری را که برای تحقق اهداف و انتظارات طراحی شده‌اند در نظر بگیرید.

مرحله (۳): شیوه‌ها و ابزار مناسب را برای جمع‌آوری اطلاعات درباره‌ی انجام فعالیت‌ها توسط دانش‌آموزان طراحی کنید.

مرحله (۴): اطلاعات جمع‌آوری شده را بررسی و جمع‌بندی کنید و برای کمک به دانش‌آموز در رفع نقایص و مرحله بعدی آموزش تصمیم‌گیری کنید.

برای سهولت کار اهداف و انتظارات یادگیری هر فصل کتاب در این راهنمای تدریس درج شده است. توجه و اطلاع کافی از ماهیت اهداف و انتظارات موجب می‌شود تا ارزشیابی با اهداف پیوند برقرار کند و به بیراهه نرود.

به‌طور کلی فعالیت‌های این درس را به چند گروه می‌توان تقسیم کرد.
الف) فعالیت‌های کتاب درسی: همفکری، مشارکت، گفتگو و تبادل نظر، بحث، بیان ایده‌ها و اظهارنظر و ...

پرس‌وجو و تحقیق، گردآوری اطلاعات، مصاحبه، رسم جدول و نمودار و نقشه ...
درست کردن ماکت و مدل، پوستر، روزنامه‌دیواری، کارت پستال، نوشتن متن و نامه و گزارش، برپایی نمایشگاه و ...

به کار بستن آموخته‌ها در زندگی روزمره و ... (برای مثال رفتار با همسایه‌ها یا مشارکت در محله)
ب) فعالیت‌های کاربرگه‌های پایان کتاب: این فعالیت‌ها نیز انواع فعالیت‌های فوق را شامل می‌شوند.

ج) فعالیت‌هایی که توسط معلم برای داخل یا خارج از کلاس طراحی می‌شود: «همه این فعالیت‌ها ممکن است به‌طور گروهی یا فردی طراحی شده باشند».

دانستید که فعالیت‌های متنوعی به‌منظور آموزش طراحی می‌شود. لذا برای ارزشیابی مستمر از این فعالیت‌ها به شیوه‌ها و ابزار گوناگون نیاز داریم.

از چه ابزارها و شیوه‌هایی استفاده می‌کنیم؟

انواع فهرست مشاهدات (سیاهه‌های ارزیابی) که توسط معلم طراحی و تکمیل می‌شود، برگه‌های خودارزیابی که توسط دانش‌آموزان پر می‌شود، برگه‌های ارزیابی توسط والدین که توسط خانواده‌ها تکمیل می‌شوند. پرسش‌های کلاسی که توسط معلم طراحی و توسط دانش‌آموزان پاسخ داده می‌شوند، از عمده‌ترین ابزارها به‌شمار می‌آیند.

اگر به انواع فعالیت‌هایی که در مرحله قبلی توضیح داده شد، توجه کنید، ملاحظه می‌کنید که برای ارزشیابی مستمر بسیاری از فعالیت‌ها نیاز به «فهرست مشاهدات و فهرست ارزیابی» نیاز داریم.

دقت کنید که هیچ‌الگوی مشخصی برای تنظیم فهرست مشاهدات و فهرست ارزیابی از فعالیت‌های دانش‌آموزان وجود ندارد و مهم این است که معلم در انجام یک فعالیت معین از حدود

انتظارات خود از دانش‌آموزان، آگاه باشد. معلم از طریق تنظیم فهرست‌ها و ادار می‌شود تا به جزئیات فرایند آموزش دقت کند و اطلاعات حاصل از آن به معلم کمک می‌کند تا گام بعدی را برای تدریس بهتر بردارد.^۱

از دیگر ابزارها و شیوه‌های ارزشیابی، ارزیابی شفاهی، برگه‌های خودارزیابی، برگه‌های مربوط به ارزشیابی از والدین و آزمون‌های عملکردی می‌باشد.

در این مرحله درباره پیشرفت و نقاط قوت و ضعف دانش‌آموز متناسب با ملاک‌ها و معیارها و انتظارات، جمع‌بندی و قضاوت می‌شود. این قضاوت به صورت کیفی و توصیفی است. به هر ترتیب ارائه بازخورد مناسب به دانش‌آموز، والدین و معلم به خود مهم‌ترین بخش این مرحله است.

پوشه کار

«پوشه کار مجموعه‌ای از کارهای دانش‌آموزان است که به معلم و دانش‌آموز کمک می‌کند تا در مورد روند یادگیری قضاوت کنند. معمولاً انتخاب کارهایی که در پوشه قرار می‌گیرد باید با توجه به انعکاس پیشرفت دانش‌آموز باشد. روی نمونه‌های انتخابی، تاریخ و اظهار نظر معلم ثبت شده باشد. موارد مختلفی را می‌توان در پوشه کار گذاشت:

تصاویری از فعالیت‌های عملی دانش‌آموزان که امکان نگهداری آنها در پوشه نیست مثل روزنامه دیواری، نمونه تحقیق دانش‌آموز، کاربرگ‌های فعالیت، نتایج آزمون‌ها یا فهرست‌های مشاهده و بررسی کارها با اظهار نظر معلم نمونه‌های نوشتاری دانش‌آموز مثل مقاله، متن و ...

شایسته است معلم در پایان هر ماه محتوای پوشه کار هر دانش‌آموز را در حضور خود او بررسی کند با هم برای بهبود فرایند آموزش تصمیم بگیرند. محتوای این پوشه همچنین باید با والدین بررسی و مشاهده شود.

۱- برای مشاهده انواع چک لیست‌ها و اطلاع از نمره طراحی آن رجوع کنید به سایت گروه مطالعات اجتماعی

نمونه برگه خود ارزشیابی (نگرش‌ها و رفتار)

هنوز نه	بله	نام و نام خانوادگی: آزیتا یوسفی پور کلاس:
		من هر ماه مقداری از پول توجیبی‌ام را پس انداز می‌کنم.
		من در موقع استراحت همسایه‌ها سر و صدا نمی‌کنم.
		من در کوچه و خیابان آشغال نمی‌ریزم تا محله‌ای تمیز داشته باشیم.
	
	

در اجرای «خودارزیابی» به وسیله دانش‌آموزان نگران عدم صداقت آنها نباشید و به آنها اعتماد کنید و صبور باشید. از آنها بخواهید که صادقانه پاسخ دهند و به آنها اطمینان دهید که خودشان باید روی کاستی‌ها و ضعف‌ها قضاوت کنند و پیشنهاد بدهند برای برطرف کردن آن ضعف چه باید بکنند و شما این آزمون‌ها را برای کمک به آنها طراحی کرده‌اید تا مشکلات خود را تشخیص بدهند.

توجه داشته باشید که در نمونه‌هایی مانند نمونه بالا، که بیشتر به نگرش‌های دانش‌آموزان می‌پردازد، معلم در واقع با طراحی عبارات تأکیدی، نگرش‌های مطلوب و مورد نظر را نیز به دانش‌آموزان القا می‌کند و چه بسا فرد با فکر کردن روی این عبارات، متوجه کاستی‌های خود شود و سعی در نگرش و رفتار خود بنماید.

از دیگر ابزارهای مناسب برای ارزشیابی مستمر، ارزشیابی از طریق والدین است. به ویژه درباره کاربرد مفاهیم و مهارت‌ها در زندگی روزمره، از آنجا که معلم نمی‌تواند در فضای خارج از کلاس و محیط‌های واقعی دانش‌آموزان را مشاهده کند و این خانواده است که در تمام لحظات در جریان دقیق رفتار و اعمال بچه‌ها قرار می‌گیرد، ارزشیابی از طریق والدین می‌تواند اطلاعات خوبی برای تصمیم‌گیری‌ها و آغاز تمهیدات مناسب توسط معلم، فراهم نماید.

والدین گرامی

همان‌طور که مستحضرید فرزند شما از طریق فصل اول کتاب با رعایت مقررات محله و همچنین مهارت‌های اقتصادی و مالی آشنا می‌شود و انتظار می‌رود تغییراتی در نگرش‌ها و رفتار وی به وجود بیاید. درباره این تغییرات قبلاً در جلسه حضوری با شما گفتگو کرده‌ایم. اکنون خواهشمندیم فرم ارسالی را تکمیل و به مدرسه بازگردانید.

* نمونه برگه ارزشیابی از طریق والدین که توسط معلم طراحی و به والدین داده می‌شود تا پر کنند.
نام و نام خانوادگی دانش‌آموز :

پرسش‌ها	تا حدی	خیر	بلی	توضیحات
آیا در فرزند شما نسبت به انتخاب و خرید عاقلانه تغییر نگرش یا تغییری در رفتار به وجود آمده است؟ در چه مواردی؟				
آیا فرزند شما نسبت به موضوع پس‌انداز علاقه نشان می‌دهد و پس‌انداز می‌کند؟				
آیا در هنگام خرید یک کالا بودجه خانواده را در نظر می‌گیرد؟				
آیا فرزند شما مقررات محله را رعایت و با همسایگان رفتار مناسب دارد؟				

آزمون‌های عملکردی : نظریه‌های شناختی جدید بر جنبه‌های فکری و خودنظم‌دهی فراگیر تأکید می‌کنند. بنابراین امروزه توجه بیشتر معطوف به این است که چگونه فراگیران دانش را تفسیر می‌کنند و به کار می‌گیرند تا مسائل پیچیده را حل کنند. این گونه مهارت‌ها با آزمون‌های سنتی مثل آزمون چند گزینه‌ای، قابل سنجش نیستند.

ارائه یک سخنرانی، ایفای نقش، تولید یک مدل یا ماکت، رسم نقشه و نمودار، تهیه یک پوستر یا روزنامه دیواری نمونه‌هایی از تکالیف عملکردی هستند.

تکالیف عملکردی می‌تواند تکالیفی باشد که در زمان کوتاه یا طولانی قابل انجام است. برای مثال اگر در یک آزمون عملکردی کتبی از دانش‌آموز بخواهیم اطلاعات داده شده را به صورت نمودار نشان دهد، از آزمون عملکردی کوتاه مدت استفاده کرده‌ایم. اما اگر بخواهیم در خارج از مدرسه مصاحبه‌ای انجام دهند و تغییرات یک محله را دریابند. این کار به زمان طولانی‌تری نیاز دارد.

در طراحی آزمون‌های عملکردی نیز باید ابتدا اهداف و انتظارات درس را مطالعه کنیم. بخشی از اهداف را می‌توانیم از طریق آزمون‌های کتبی اندازه‌گیری کنیم. اما برای مهارت‌هایی مثل ترسیم یک نمودار یا تولید یک کارت پستال، باید ابزار بخش مناسب عملکردی طراحی کنیم.

سپس معیارهایی برای ارزیابی در نظر بگیریم و به عبارت دیگر «فهرست ارزیابی» از آن عملکرد را تهیه کنیم. برخی از صاحب‌نظران معتقدند که تهیه ملاک‌های یکسان برای همه دانش‌آموزان کار صحیحی نیست و باید تفاوت‌های فردی در نظر گرفته شود. به علاوه نمره دانش‌آموز باید نشانگر

مقایسه او با قبل و به عبارت دیگر میزان پیشرفت او باشد.
بعضی از صاحب نظران آموزش معتقدند که در ارزشیابی های عملکردی باید فرایند انجام کار و تلاش دانش آموز به اندازه کار او در نظر گرفته شود.

نمونه سؤال آزمون های عملکردی (کتبی و عملی)

- ۱- از دانش آموزان بخواهید برای خرید یک جامدادی جدول امتیاز دهی طراحی کنند.
- ۲- با استفاده از دماسنج دمای هوای داخل کلاس و بیرون کلاس را اندازه بگیرند و بنویسند.
- ۳- از دانش آموزان بخواهید چند شیء را از بالا نگاه کنند و تصویر آن را بکشند.
- ۴- دانش آموزان را به حیاط مدرسه ببرید و از آنها بخواهید با توجه به خورشید در آسمان جهت های اصلی مشرق و مغرب و شمال و جنوب را نشان دهند و روی زمین با خط جهت های اصلی فرعی را نشان دهند.
- ۵- نقشه ای را ترسیم کنید و به دانش آموزان بدهید تا با توجه به راهنمای نقشه، نام مکان های مورد نظر را روی نقشه بنویسند.

جدول پرسش دروس در زمینه مهارت‌های کاوشگری و مهارت‌های زندگی و پرورش هوش‌های چندگانه

برورش هوش‌های چندگانه	مهارت‌های حسابداری و عددی	مهارت‌های سوادخواندن	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های کاوشگری	فعالیت	درس	فصل
هوش بیانی		بیان ایده‌های خوب در قالب متن (محلۀ ایده‌آ)	مهارت برقراری ارتباط	بررسی برقراری ارتباط	– مشاهده تصویر و ارائه توضیح درباره ارتباط همسایه‌ها (ص ۳) – بیان چند مورد از همکاری همسایه‌ها (ص ۳) – مشاهده تصویر و بیان موارد همسایگی در محله (ص ۳) – پرس‌وجو از والدین درباره همکاری اهالی محله (ص ۴) – مشاهده تصویر و تشخیص نوع مزاحمت ایجاد شده برای همسایه (ص ۴) – کاربرد شماره (۱) بازدید از محله به همراه معلم یا والدین از محله (ص ۵)	۱- همسایه ما ۲- اینجا محله ماست ۳- خرید و فروش در محله ما ۴- نقشه محله ما	اول : محلۀ ما
هوش میان فردی				مشارکت و اظهار نظر شخصی، اخلاقی	– تهیه ماکت به طور گروهی از محله بازدید شده (ص ۵) – گفت‌وگو در کلاس بر اساس پرس‌وجو از بزرگ‌ترها درباره نام مسجد و فعالیت‌های آن (ص ۶) – پیشنهاد برای بهتر شدن محله (ص ۶) – بیان آنچه در تصویر می‌بینید (ص ۷) – بیان تغییرات، تفاوت‌ها و شباهت‌های محله‌های قدیمی و جدید با توجه به تصویر (ص ۷) – کاربرد شماره (۲) مصاحبه با بزرگ‌ترها درباره تغییرات محله (ص ۷)		
هوش درون فردی			شناخت محل زندگی مهارت استفاده از امکانات عمومی	مشارکت و کاوش	– معرفی امکانات محل زندگی (ص ۹) – طبقه استفاده درست از امکانات عمومی و پیشنهاد برای نگهداری آن (ص ۹) – انتخاب کالا با توجه به جدول امتیاز توپ (ص ۱۲) – توضیح روش انتخاب خرید کالا از ابتدا تا انتها (ص ۱۲) – کاربرد شماره (۳) نگاه به کلاس به منظر از دید بالا (ص ۱۵) – ترسیم نقشه کلاس با دید بالا به آن (ص ۱۵) – کاربرد شماره (۴) شناخت علام نقشه (ص ۱۷)		
هوش بیانی			مهارت اقتصادی (خرید عاقلانه)	بررسی برقراری ارتباط و اظهار نظر			
هوش منطقی - ریاضی				بررسی و کاوش			
هوش قضایی				مشارکت و کاوش			
هوش بصری				مشارکت و کاوش			
هوش درون فردی				مشارکت و کاوش			

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کارشناسی	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	سوادخواندن	مهارت‌های حساسی و عددی	پروژه‌های چندانگانه
دوم : شهر من روستای من	(۱) - زندگی در شهر و روستا ۲- جهت های جنرافیایی ۳- جنرافی داناان چگونه محیط‌های زندگی را مطالعه می کنند	<ul style="list-style-type: none"> - مشخص نمودن اجزای عکس ب براساس عکس الف (ص ۲۰) - کاربرد شماره (۵) عکس خوانی (ص ۲۰) - مطالعه متن درس و بیان تفاوت شهر و روستا (ص ۲۱) - بیان تفاوت زندگی روستایی و عشایری (ص ۲۱) - مکان نویسی بروی تابلوی کلاس با توجه به عکس روستا یا شهر (ص ۲۱) - معرفی استان، مرکز و شهرهای مهم محل زندگی - براساس جدول پرجمعیت‌ترین شهرهای ایران را بنویسد (ص ۲۲) - بیان چند نمونه از مشکلات محل زندگی و ارائه راه حل (ص ۲۲) - شناخت استان محل زندگی، مرکز و دو شهر آن (ص ۲۳) - تکمیل جمله ناقص درباره شهر یا روستای محل زندگی (ص ۲۳) - کاربرد شماره ۶ (نقشه استان‌های ایران) (ص ۲۳) - جهت‌یابی مکان‌های مختلف براساس نقشه (باغ میوه، حمام و مدرسه) (ص ۲۴) 	<ul style="list-style-type: none"> بررسی کاوش و بررسی بررسی کاوش و بررسی بررسی کاوش و بررسی برقراری ارتباط کاوش و بررسی اظهار نظر شخصی کاوش و بررسی برقراری ارتباط کاوش و بررسی برقراری ارتباط کاوش 	<ul style="list-style-type: none"> مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی شناخت محل زندگی و معرفی آن 	<ul style="list-style-type: none"> خواندن متن و مطابقت آنها خواندن اعداد 	<ul style="list-style-type: none"> استخراج اعداد جدول براساس جدول 	<ul style="list-style-type: none"> هوش بصری هوش بصری هوش بصری هوش بیانی هوش ریاضی هوش درون فردی
		<ul style="list-style-type: none"> - تعیین جهت سبیر از خانه به مدرسه (نوبتگاه، پارک، مسجد، بیمارستان) (ص ۲۴) - یافتن و تمرین جهت اصلی و فرعی براساس نقشه (ص ۲۷) - کاربرد شماره (۷) شناخت جهت‌های فرعی و اصلی (ص ۲۷) - نگاه به تصویر و جاگذاری وسایل آموزش جغرافیا (ص ۳۰) - همکاری در نصب نقشه در کلاس (ص ۳۰) - آوردن کره جغرافیایی و یافتن نقشه ایران و همسایگان (ص ۳۰) - تهیه فیلم زندگی مردم مختلف توسط معلم و پیش از دانش آموز (ص ۳۰) - شیوه استفاده از لوح فشرده جغرافیا به کمک رایانه توسط معلم (ص ۳۰) 	<ul style="list-style-type: none"> کاوش و بررسی کاوش و بررسی برقراری ارتباط کاوش و بررسی برقراری ارتباط مشارکت مشارکت و برقراری ارتباط مشارکت و برقراری ارتباط 	<ul style="list-style-type: none"> آدرس‌یابی و شناخت مسیرها و جهت‌ها مهارت زندگی آگاهی از فناوری‌های نوین 			<ul style="list-style-type: none"> هوش بصری - فضایی هوش بصری - فضایی هوش بصری - فضایی هوش بصری - فضایی هوش بصری - فضایی هوش جسمانی - حرکتی

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کارشناسی	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سوادخواندن	مهارت‌های محاسبی و عددی	پروژه‌های چندقسمتی
فصل سوم: پیدایش شهر و روستا	۱- نخستین روستاها چگونه به وجود آمده‌اند ۲- نخستین شهرها چگونه به وجود آمدند ۳- مورخان چگونه گذشته را مطالعه می‌کنند	<ul style="list-style-type: none"> - تفکر درباره اینکه چرا جانوران خانه‌های خود را به همان شیوه قدیمی می‌سازند و تغییر نمی‌دهند (ص ۳۴) - گفت‌وگو با یکدیگر و تغییرات و تأییدی که کشف آتش در زندگی انسان گذاشته است (ص ۳۴) - تفکر درباره اینکه اگر آتش نبود ما با چه مشکلاتی مواجه می‌شدیم (ص ۳۴) - تفکر درباره دلیل برجمعیت بودن روستاهای مجاور رودها (ص ۳۵) - بیان فواید اصلی کردن حیوانات (ص ۳۵) - اظهار نظر درباره مشکلات مبادله کالا با کالا (ص ۳۶) - نقشه‌خوانی از طریق پیدا کردن چند تمدن روی نقشه (ص ۳۸) - یافتن چند تمدن از روی نقشه که در کنار رودها به وجود آمده‌اند (ص ۳۸) - معرفی دو تمدن باستانی که در گذشته‌های دور بوده‌اند (ص ۳۸) - جست‌وجوی رودی در نقشه به منظور شناخت تمدن ایلام (ص ۴۰) - مراجعه به کتاب برای یافتن نام باستانی که این تمدن در آنجا به وجود آمده است (ص ۴۰) - حدس زدن درباره جسیسی انشایی کشف شده در تمدن ایلام (ص ۴۰) - حدس زدن درباره تضاهیری که باستان‌شناسان کشف کرده‌اند (ص ۴۲) 	<ul style="list-style-type: none"> کارش و بررسی بررسی و مشارکت کارش و بررسی کارش و بررسی بررسی اظهار نظر مشخصی برقراری ارتباط کارش و بررسی بررسی بررسی و کارش بررسی و کارش کارش و خلاقیت کارش و خلاقیت 		مراجعه به منبع و استنباط از متن		<ul style="list-style-type: none"> هوش منطقی هوش منطقی هوش منطقی هوش بیانی هوش بصری - فضایی هوش بیانی هوش بصری

فصل	درس	فعالیت	مهارت‌های کاوشگری	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های سوادخواندن	مهارت‌های حسابی و عددی	پروژه‌های هوش‌های چندگانه
فصل چهارم : سفری به شهرهای باستانی	۱- سفری به شهر باستانی همدان ۲- سفری به تخت جمشید (۱) ۳- سفری به تخت جمشید (۲) ۴- سفری به شهر باستانی کرمانشاه	<ul style="list-style-type: none"> - مراجعه به کتاب دربارهٔ تشکیل اولین حکومت آریایی (ص ۵۰) - یافتن محل سکونت آریایی‌ها روی نقشه (ص ۵۰) - گفت‌وگو دربارهٔ جاذبه‌های موزه (ص ۵۰) - پرس‌وجو دربارهٔ رعایت نکات ایمنی و نحوهٔ رفتار درست در بازدید موزه (ص ۵۰) - اظهار نظر دربارهٔ اینکه که سکه چگونه مشکل مبادله کالا به کالا را برطرف کرده است (ص ۵۰) - مراجعه به کتاب و بررسی نقش سکه در داد و ستد (ص ۵۵) - مراجعه به کتاب و بیان اقدامات داریوش (ص ۵۵) - کاربرد شماره (۸) حدس زدن اشیای دورهٔ ایران باستان (ص ۵۵) - مراجعه به کتاب و بیان کار مهم اشکانیان، سوزا و آروبرزن (ص ۵۸) - تفکر دربارهٔ مازومات سفر به تخت جمشید (ص ۵۸) - مراجعه به متن کتاب و بیان دلایل انقراض ساسانیان (ص ۶۲) - کاربرد شماره (۹) ویژگی‌های سلسله‌های ایران باستان (ص ۶۲) 	<ul style="list-style-type: none"> بررسی کاوش و بررسی مشارکت و برقراری ارتباط کاوش و اظهار نظر بررسی، برقراری ارتباط بررسی، برقراری ارتباط کاوش و خلاقیت بررسی بررسی بررسی برقراری ارتباط بررسی بررسی بررسی 	<ul style="list-style-type: none"> منبع‌سنجی آداب بازدید از موزه‌ها 	<ul style="list-style-type: none"> خواندن متن خواندن متن خواندن متن خواندن متن و استنباط خلاصه کردن خواندن متن و خلاصه کردن 	<ul style="list-style-type: none"> هوش درون فردی هوش درون فردی هوش بینایی هوش هوش بینایی هوش بینایی هوش بینایی 	

فصل	درس	فعلیت	مهارت های کارنگری	مهارت های اجتماعی و مهارت های زندگی	مهارت های سوادخواندن	مهارت های حسابی و عددی	پروژه هوش های چندگانه
فصل پنجم : کشور زیبای من	۱- کوه ها و دشت های زیبا ۲- آب و هوا ۳- تراخی آب و هوای ایران ۴- پوشش گیاهی و زندگی جانوری در ایران ۵- از محیط زیست مراقبت کنیم	<ul style="list-style-type: none"> - نگاه به تصویر و جاگذاری مکان های مناسب در نقشه (ص ۶۹) - معرفی محل زندگی خود با توجه به پدیده های طبیعی و تفکر درباره تأثیری که این پدیده ها در زندگی انسان ها دارند (ص ۶۹) - مقایسه تصاویر از نظر نوع زندگی و پدیده های طبیعی (ص ۶۹) - تفکر درباره اینکه کدام یک از سرزمین ها برای خانه سازی، جاده سازی و کشاورزی مناسب تر است با ذکر دلایل آن (ص ۶۹) - یافتن مکان های مانند قلعه ها، کوه ها، رشته های وسیع روی نقشه (ص ۷۰) - کاریزگه شماره (۱۰) ترین مکان های نامورای ایران بر روی نقشه (ص ۷۰) - همکاری با معلم در نصب دماسنج در کلاس (ص ۷۱) - ترین عملی خواندن درجه دماسنج در کلاس (ص ۷۱) - تفکر و گفتگو بر اساس تصاویر مختلف آب هوا و تأثیر آن بر زندگی افراد (ص ۷۱) - کاریزگه شماره (۱۱) رسم نمودار دما (ص ۷۴) - کاریزگه شماره (۱۲) ترین تغییرات وضعیت هوا در طول یک هفته (ص ۷۴) - معرفی چند ناحیه آب و هوایی بر اساس نقشه (ص ۷۵) - بیان چند شهر از هر ناحیه آب و هوایی (ص ۷۵) - تفکر درباره اینکه اگر مسافرتی به مناطق سردسیری، گرمسیری و یا مناطق معتدل داشته باشید از چه لباس و یا تجهیزات استفاده می کنید (ص ۷۹) - با همکاری معلم، ابتدا آب و هوای منطقه خود را شناسایی و سپس فکر کنید در صورتی که سفری به مناطق سردسیری، گرمسیری و یا معتدل داشته باشید از چه لباس و تجهیزاتی باید استفاده کنید (ص ۷۹) - پرس و جو از بزرگ ترها درباره کاهش پوشش گیاهی و تفکر درباره منوعیت شکار جانوران در فصل های سال (ص ۸۵) - تشخیص کار مناسب بر اساس تصویر برای تفریح مناسب (ص ۸۷) - برای حفاظت از محیط زیست چه کارهایی باید در سفر انجام دهم (ص ۸۷) - طراحی نشانه های محیط زیستی بر اساس تصاویر آورده شده (ص ۸۷) 	<ul style="list-style-type: none"> بررسی کاوش اظهار نظر شخصی کاوش و بررسی کاوش و بررسی کاوش و بررسی کاوش و برقراری ارتباط ارتباط مشارکت برقراری ارتباط و بررسی مشارکت برقراری ارتباط بررسی و کاوش بررسی کاوش و بررسی کاوش و خلاقیت کاوش و خلاقیت برقراری ارتباط کاوش و اظهار نظر شخصی 	<ul style="list-style-type: none"> آشنایی با پدیده های طبیعی خواندن دماسنج و فهم نشانه ها تشخیص آب و هوا و کاربرد آن در زندگی روزمره مهارت برداشتن وسایل مناسب در سفر استفاده بهینه و مطلوب از محیط زیست حفاظت از محیط زیست 			
هوش بصری	هوش بصری						هوش بصری
هوش بینایی	هوش بینایی						هوش بینایی
هوش میان فردی	هوش میان فردی						هوش میان فردی
هوش فضایی -	هوش فضایی -						هوش فضایی -
بصری	بصری						بصری
هوش جسمانی	هوش جسمانی						هوش جسمانی
هوش بصری -	هوش بصری -						هوش بصری -
فضایی	فضایی						فضایی
هوش بینایی	هوش بینایی						هوش بینایی
هوش درون فردی	هوش درون فردی						هوش درون فردی
هوش درون فردی	هوش درون فردی						هوش درون فردی
هوش میان فردی	هوش میان فردی						هوش میان فردی
هوش منطقی -	هوش منطقی -						هوش منطقی -
ریاضی	ریاضی						ریاضی
هوش فضایی	هوش فضایی						هوش فضایی
هوش بینایی	هوش بینایی						هوش بینایی

مهارت‌های فردی	مهارت‌های عددی و حسابی	مهارت‌های سوادخواندن	مهارت‌های اجتماعی و مهارت‌های زندگی	مهارت‌های کارشناسی	فعالیت	درس	فصل
هوش بصری		خواندن متن و استنباط			خواندن شعر و تفکر درباره آن که شاعر به چه نکاتی اشاره کرده است (ص ۹۰)	۱- نشانه‌های ملی	فصل ششم : ما ایرانی هستیم
هوش جسمانی					۲- بررسی و تفکر در این باره که چرا شاعر نقشه ایران را غرق بوسه می‌کند (ص ۹۰)	۲- تقویم	
هوش موسیقایی					۳- روزهای مهم		
هوش منطقی	شمارش و محاسبه روزها و ماه‌ها	خواندن اعداد	احترام به نشانه‌های ملی	کاوش و بررسی	۴- برسی و جو درباره اینکه در چه مراسمی برجم را بالا می‌برند (ص ۹۲)		
هوش ریاضی - منطقی			احترام به نشانه‌های ملی کشور در هنگام سرود و برخاستن و برفرازین	کاوش و بررسی مشارکت	۵- ساخت برجم و استفاده آن در یکی از مراسم ها در مدرسه		
هوش بیانی			برجم	مشارکت و برقراری ارتباط	۶- اجرای سرود در کلاس به صورت گروهی (ص ۹۲)		
			مراجعه به تقویم و کاربرد آن در زندگی	مشارکت و برقراری ارتباط	۷- آوردن تقویم به کلاس و تمرین پیدا کردن روزهای خاص در آن (ص ۹۴)		
			آشنایی با شخصیت‌های دینی، مذهبی و تاریخی کشور و به کارگیری الگوها	کاوش و بررسی	۸- یافتن روز تولد خود و اعضای خانواده در تقویم (ص ۹۴)		
هوش درون فردی				کاوش و اظهار نظر	۹- کاربرد شماره (۱۳) خواندن و درست کردن تقویم (ص ۹۴)		
					۱۰- خواندن متن زندگانی امام خمینی و اینکه دوست دارید از چه خصوصیت امام پیروی کنید (ص ۹۷)		